

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra speciální pedagogiky a logopedie

Komparace učebních materiálů v sexuální výchově v 70. a 80. letech 20. století a v současnosti

Bakalářská práce

Autor práce: Matěnová Veronika
Studijní program: B7506 Speciální pedagogika
Studijní obor: Výchovná práce ve speciálních zařízeních
Vedoucí práce: Mgr. Kaliba Martin

Hradec Králové

2016

Zadání bakalářské práce

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta

Zadání bakalářské práce

Autor: Veronika Matěnová

Studium: P13288

Studijní program: B7506 Speciální pedagogika

Studijní obor: Výchovná práce ve speciálních zařízeních

Název bakalářské práce: **Komparace učebních materiálů v sexuální výchově v 70. a 80. letech 20. století a v současnosti**

Název bakalářské práce AJ: The Comparison of the Sex Education Teaching Materials in the 1970s and 1980s and the Contemporary Ones

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Práce se zabývá sexuální a vztahovou výchovou pro druhý stupeň základních škol a střední školy. Cílem je porovnání učebních pomůcek pomocí obsahové analýzy materiálů. V teoretické části poukazuje na problematické vnímání normality sexuality, dále pak vymezuje základní teoretická východiska, či velmi krátce přibližuje ideologický kontext zvoleného časového období. V praktické části bude realizována obsahová analýza vybraných učebních materiálů a bude komparována jejich podoba v 70. a 80. letech minulého století a v současnosti. Zahrnuje jak běžné školy, tak i vybrané cílové skupiny speciální pedagogiky.

ŠTĚRBOVÁ, Dana. Sexualita osob s mentálním postižením. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007, 101 s. ISBN 978-80-244-1689-2 VENGLÁŘOVÁ, Martina. EISNER, Petr. Sexualita osob s postižením a znevýhodněním. Vyd. 1. Praha: Portál, 2013, 207s. ISBN 978-80-262-0373-5 WEISS, Petr. ZVĚŘINA, Jaroslav. Sexuální chování v ČR: situace a trendy. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001, 159 s. ISBN 807178-558-x WEISS, Petr. Sex. Praha: AlbertaPlus, 1998, 186 s. ISBN 80-85792-99-0 WEISS, Petr. Sexuální deviace: klasifikace, diagnostika, léčba. Vyd. 2. Praha: Portál, 2008, 351 s. ISBN 978-80-73674-19-9

Garantující pracoviště: Katedra speciální pedagogiky,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Martin Kaliba

Oponent: doc. PhDr. PaedDr. Kamil Janiš, CSc.

Datum zadání závěrečné práce: 27.1.2015

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

V Hradci Králové dne.....

.....

Jméno a příjmení

Poděkování

Děkuji všem, kteří mi byli nápomocni při zpracování této práce. Zvláště bych pak chtěla poděkovat panu Mgr. Kalibovi za odborné vedení, za pomoc a rady při zpracování práce.

ANOTACE

MATĚNOVÁ, Veronika. *Komparace učebních materiálů v sexuální výchově v 70. a 80. letech 20. století a v současnosti*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2016. 75 s. Bakalářská práce.

Práce se zabývá sexuální a vztahovou výchovou pro druhý stupeň základních škol a střední školy. Cílem je porovnání učebních pomůcek pomocí obsahové analýzy materiálů. V teoretické části poukazuje na problematické vnímání normality sexuality, dále pak vymezuje základní teoretická východiska. V praktické části bude realizována obsahová analýza vybraných učebních materiálů a bude komparována jejich podoba v 70. a 80. letech minulého století a v současnosti. Zahrnuje jak běžné školy, tak i vybrané cílové skupiny speciální pedagogiky.

Klíčová slova:

Sexuální výchova, Rodinná výchova, Vztahová výchova, Učební materiály, Sexualita

ANNOTATION

MATĚNOVÁ, Veronika. *The Comparison of the Sex Education Teaching Materials in the 1970s and 1980s and the Contemporary Ones*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2016. 75 pp. Bachelor Degree Thesis.

The Bachelor's Thesis deals with sex and relationship education for the 6th to 9th grades of primary schools and for secondary schools. The aim of the thesis is the comparison of teaching aids by means of content analysis of materials. The theoretical part highlights the problematic perception of normality of sexuality and defines basic theoretical solutions. The content analysis of selected teaching aids is realised in the practical part, and their contemporary form is compared to the one from the 1970s and 1980s. The analysis involves regular schools as well as selected target groups of special pedagogy.

Keywords:

Sex Education, Family Education, Relations Education, Teaching materials, Sexuality

OBSAH

ÚVOD.....	8
1. VYMEZENÍ NORMALITY	10
1.1. NORMA	10
1.2. MNOHOZNAČNOST POJMU	10
1.3. OSOBNOST	12
1.4. KULTURA	12
1.5. PROBLEMATIKA VYMEZENÍ SEXUÁLNÍCH NOREM	13
2. SEXUALITA	15
2.1. VYMEZENÍ POJMU	15
2.2. VÝVOJ SEXUALITY	16
2.3. FUNKCE SEXUALITY	16
2.4. SEXUALITA A JEJÍ PROMĚNLIVOST	17
2.5. NORMALITA SEXUÁLNÍHO CHOVÁNÍ PODLE WEISSE.....	18
2.6. SEXUALITA V KÁMÁSÚTŘE.....	19
3. SEXUÁLNÍ VÝCHOVA	20
3.1. DEFINICE SEXUÁLNÍ VÝCHOVY.....	20
3.2. SEXUÁLNÍ VÝCHOVA VE ŠVÉDSKU.....	21
3.3. VÝZNAM RODINY	21
3.4. OBSAH VÝCHOVY A FUNKCE ŠKOLY	22
3.5. CÍLE SEXUÁLNÍ VÝCHOVY	24
4. UČEBNICE A UČEBNÍ MATERIÁLY	25
4.1. VYMEZENÍ POJMU	25
4.2. CÍLE UČENÍ	26
4.3. STRUKTURA UČEBNICE.....	27
4.4. TEXT UČEBNICE	27
4.5. VIZUÁLNÍ PROSTŘEDKY	28
4.6. REALITA.....	29
4.7. SOCIALISTICKÉ UČEBNICE	29

5. METODOLOGIE	31
6. ZAŘAZENÍ V UČEBNÍCH OSNOVÁCH.....	36
6.1. UČEBNÍ OSNOVY 70. A 80. LET 20. STOLETÍ.....	36
6.2. METODICKÉ PŘÍRUČKY K UČEBNICÍM ZE 70. A 80. LET	37
6.3. SOUČASNÉ UČEBNÍ OSNOVY	38
7. KOMPARACE VYBRANÝCH TÉMAT SEXUÁLNÍ VÝCHOVY	40
7.1. RODINA.....	40
7.2. SEXUÁLNÍ VÝCHOVA.....	42
7.3. ANTIKONCEPCE A POHLAVNÍ NEMOCI.....	44
7.4. HYGIENA A ČISTOTA	46
7.5. HOMOSEXUALITA A AUTOEROTIKA	47
7.6. POHLED NA LÁSKU	48
7.7. OBRAZOVÝ MATERIÁL	50
ZÁVĚR	63
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	66
SEZNAM POUŽITÝCH ELEKTRONICKÝCH ZDROJŮ.....	74

ÚVOD

Se sexualitou a sexem se dnes setkáváme téměř na každém kroku – na internetu, v reklamách, billboardech, časopisech, knihách. Útočí na nás prakticky odkudkoli, předhazuje nám ideál mužské i ženské krásy, radí, co by měli muži i ženy zvládat za sexuální praktiky, aby byli považováni za dobré milence.

Tato bakalářská práce zjišťuje, jak pokročila výuka zaměřená na toto téma od doby socialismu u nás. V tehdejších dobách se o sexualitě zřejmě otevřeně příliš nemluvilo, naštěstí se dnes upustilo od jednorázových přednášek zaměřených na sexuální osvětu a sexuální výchova byla konečně plnohodnotně zařazena do systému výuky.

Teoretická část práce vymezuje základní teoretická východiska. Poukazuje na rozdílné vnímání norem, které mnohdy může vést k nepochopení mezi kulturami. Je proto důležité brát na zřetel samotnou společnost, ve které se dané normy používají. To samozřejmě platí i pro normy sexuální, ačkoliv samotný pojem sexualita není úplně jednoznačný.

Sexuální výchova jako taková je nyní součástí Rodinné výchovy, která spadá pod Občanskou nauku a mělo by jí být věnováno podstatně více času než dříve. Samozřejmě záleží na vyučujícím, kolik času Sexuální výchově věnuje, zda se jí věnuje stejně jako jiným tématům nebo na ni vyhradí méně času.

Občanská a rodinná výchova jsou do výukového plánu zařazeny od šesté třídy základní školy. Zařazením Sexuální výchovy do tohoto bloku předmětů je výhodné, protože tím pádem se žáci mohou orientovat nejen na stránku biologickou, ale mohou také poznávat a lépe pochopit zejména důležitost mezilidských vztahů. Učí se spolu komunikovat, chápat vztahy, rodinu a manželství. Měli by poznat zdravý životní styl, principy plánovaného rodičovství, nebo metody ochrany před pohlavními chorobami. Dále by se měli seznámit se sexuálními deviacemi a nebezpečím brzkého zahájení pohlavního života. Pokud vše proběhne jak má, předpokládá se, že žáci budou umět rychleji a pružněji reagovat v případě nebezpečí a budou se mu umět bránit.

Práce se ve své teoretické části zabývá i vymezením pojmu učebnice a učební materiály. Zaměřuje se na jejich strukturu, text i vizuální prostředky, podle kterých by se měly učebnice tvořit. Zároveň se snaží přiblížit tehdejší i současnou podobu učebnic.

V úvodu praktické části je kompletní seznam literatury, která byla v práci komparována, a vycházejí z ní veškeré závěry. Interpretuje největší úskalí, která při vzniku práce vyvstala, i jejich následné řešení. Dále se již jednotlivě zabývá zvolenými oblastmi včetně zjištěných závěrů.

Teoretická část

1. Vymezení normality

1.1. Norma

Je jisté, že výraz norma běžně používá snad každý z nás. Je to výraz, kterým dáваме najevo, že je daná věc v pořádku, neodchyluje se od většiny. Můžeme tvrdit, že norma v nejširším slova smyslu představuje vyjádření toho, co má být. Jejich existence a dodržování představuje důležitou součást fungování každé společnosti.

Slovo norma patří k mnohovýznamovým pojmům. Je převzato z latiny a znamená pravítko, měřítko nebo pravidlo (Dostálová, Havránek, 2007). Můžeme ji dělit na absolutní, která je předepisována a kontrolována nějakou autoritou (Bohem, státem, atd.) nebo relativní, která představuje to, co je v daném místě normální (např. v ČR je normální větší konzumace piva). Samotný pojem je však díky velkému množství definic problematický. Některé definice se vzájemně (a účelně) doplňují, jiné se mohou neopatrně zaměňovat a kombinovat – tudíž i snadno zneužívat (Štěrbová, 2007).

Normy existují v každém okruhu bádání – technické, právní, společenské, sociální, etické, aj. Pro tuto práci jsou důležité normy sociální, které vymezují předpisy očekávaného (mnohdy vyžadovaného) sociálního chování s charakterem kategorického imperativu. Podle tohoto pojetí můžeme sociální normy chápat jako opatření vedoucí k hodnocení chování a zároveň jako požadavek na správné chování ze strany společnosti (Ondrejko, 2011).

Je patrné, že slovo normalita (být normální) je součástí naší každodenní mluvy. Jakmile však něco označíme jako normální, zároveň tím automaticky jinou věc označíme za abnormální, nepřírozenou. Jedná se proto o výraz hodnotícího soudu.

1.2. Mnohoznačnost pojmu

Pojem normální lze hodnotit podle třech různých kritérií. První je hledisko statistické, kdy označíme-li, že je něco nenormálně velké (nebo malé), označili jsme tuto věc podle kvantitativního znaku. Podle tohoto kritéria hodnotíme nejčastěji. Dále

můžeme normalitu hodnotit podle její funkčnosti, kde se zaměříme na označení pro nesprávnou funkci systému, ať již živého nebo neživého. Posledním kritériem je hledisko normativní, kde je odchylka od předem stanovené, dohodnuté normy. Nejobjektivněji lze pojem normality definovat z hlediska normy statistické (Syřišťová a kol., 1972).

V sexuologickém slovníku se uvádí, že za normalitu je považováno to, co je statisticky nejčastější, ale připomíná, že v sexuologii je normální takové sexuální chování, které akceptují oba partneři, žádnému to nepůsobí ani fyzické, ani psychické utrpení a celkově jejich chování nepůsobí veřejné pohoršení (Capponi, Hajnová, Novák, 1994).

Pojem normální v jakémkoli významu úzce souvisí s pravidelností výskytu, pojem abnormální s odchylkou od pravidelnosti. Normálnost bychom však nemohli zkoumat bez existence proměnlivosti (variability) jedince nebo obecně proměnlivosti jevu (Syřišťová a kol., 1972).

Velice osobitý náhled na normalitu má Weil (2009, str. 24): „*Soubor norem, konceptů, hodnot, stereotypů, návyků v myšlení či jednání, které jsou v určité společnosti schváleny konsenzem nebo většinou lidí a jež způsobují utrpení, nemoc a smrt. Jinými slovy, je to cosi patologického a osudného, co je vykonáváno, aniž by jeho autoři a aktéři měli povědomí o jeho patologické podstatě.*“ Dále uvádí, že existuje normalita vlastní pro každý stát.

Nahlízet na normalitu (podle měřítko statistického), jako na něco nezdravého, určitě není úplně špatná myšlenka, obzvláště, podíváme-li se do historie, kdy bylo běžné házet postižené děti ze skály, nebo bylo normální odstraňovat Romy a Židy. Normální je dnes i nepomáhat lidem, kteří umírají na chodníku, protože máme strach, aby to nebyla jen promyšlená strategie k našemu oloupení, případně čekáme, že to udělá někdo jiný. Weil (2009) dobře vystihuje podstatu problému - normalita je opravdu cosi patologického, protože lidé jednají podle toho, co se od nich očekává a ne podle svého vlastního uvážení.

1.3. Osobnost

Dalším důležitým termínem je osobnost. Tak jako normalita i toto slovo běžně používáme, ale v jiném významu, než jaký by správně mělo mít. Většinou pro nás osobnost představuje někoho, kdo je známý, v něčem nad ostatními vyniká (ať kladně, či záporně), zkrátka někdo, kdo je výjimečný. V tomto smyslu se hovoří o tzv. „kultu osobnosti“ (Ciger, 1970). V psychologii však termín osobnost představuje každého jednotlivého člověka na zemi. Pochází z řeckého „persona“, které původně označovalo masku herců v amfiteatru. Později se slovo aplikovalo přímo na herce, kteří na pódiu nasazovali výrazy a emoce a nakonec slovo přešlo na každého jednotlivého člověka, který hraje jistou a nezastupitelnou úlohu v dramatu života. Pokud je v osobnosti, která je v mezích normality, při porovnávání nějak výrazně zdůrazněný znak či skupina znaků a těchto osobností se vyskytuje více, musíme tento znak považovat za diferenciální (Ciger, 1970).

Psychologií osobnosti se již celá staletí zabývají psychologové a filosofové, kteří na ni nahlízejí z různých pohledů. Jistě každý zná typologii dle Freuda, který říká, že naši největší hnací silou jsou pudy Éros (život) a Thanatos (smrt), a že samotný vývoj osobnosti je založený na kritériích vývoje sexuálního, nebo Adlerovu teorii o neoddělitelnosti osobnosti od její sociální komunity (tj. důraz na sociální determinanty osobnosti), anebo Maslowovo východisko, kde zdůrazňoval úzké spojení psychologie s filozofickým pojetím člověka (Mikšík, 2007).

V osobnosti mužské a ženské jsou určité rozdíly. Podle Oakleyové (2000) nedokážeme jasně říci, jestli je to dáno biologickými nebo sociálními faktory. Rozdíly mezi chlapci a děvčaty jsou však již od dětství, dokonce existují zakořeněné i v podvědomí lidí. Pokud tedy můžeme vysledovat rozdíly v osobnosti pohlaví již v raném dětství, znamená to, že pokud nejsou dány biologicky, musí se objevovat již velmi brzy v procesu učení (např. výběr hraček rodičem).

1.4. Kultura

Od začátku dějin lidstva ušla společnost dlouhou cestu, plnou objevů a technologických vymožeností. Modernizace ale nemůže být jen v oblasti průmyslu, předpo-

kládá se i vývoj politický, který zrcadlí změny přemýšlení. Svět se stává více humanistickým, paradoxně se však stále více a více odklání od přírody (Buriánek, 1996).

Jako taková v sobě kultura nese prvky, které zajišťují stabilizaci společnosti (souhrn ustálených zvyků, hodnot a norem, které se předávají z generace na generaci). Ty zvyky, které se osvědčily a společnost je vyhodnotila jako užitečné a potřebné k přežití jsou označovány jako kulturní vzorce, rituály. Zajišťují pocit jednoty a stability, ale na druhou stranu mohou bránit rychlému a pružnému reagování na změnu situací. Přesto všechno ještě stále ve společnosti působí dynamika, která s časem vnáší prvky nové (Buriánek, 1996).

Příklad odlišného vnímání dobrého a zlého v té samé kultuře nám poskytuje například Jung (Jung, Barz, 2012), který líčí příběh o zpovědníkovi z Texasu. K tomu jednoho dne přišel ke zpovědi konsternovaný mladík. Na otázku, co se mu stalo, mladík odpověděl, že zavraždil. Zpovědník se zamyslí a po chvíli se zeptá: „Kolik?“.

Dokazuje nám to, jak rozdílně oba pociťují skutkovou podstatu. Odkud tedy máme tu zdánlivou jistotu, že bychom mohli rozhodovat o tom, co je dobré a co ne jak pro nás tak pro ostatní? Podle Junga (Jung, Barz, 2012) takovéto soudy náleží pouze Bohu, nikoli nám samotným, tím pádem to nenáleží ani kultuře. Proto by měl každý člověk mít svobodnou volbu, jakou kulturu si zvolí a ke které bude náležet.

1.5. Problematika vymezení sexuálních norem

Které sexuální chování ale odpovídá dnešní společnosti? Hranice jsou hodně posunuté a uvolněné, ale pokud je společnost akceptuje, je to tak správné? Lidé se naučili dívat se na problémy a otázky týkající se sexu shovívavě. Většina tohoto chování a zkušeností je v tzv. šedé zóně, v místě, kde chování je hraniční, ale společností i zákonem je ještě přípustné. Lze tedy říci, že pokud svým chováním, které vede k uspokojení mých biologických potřeb, nikomu neublíží, myšleno jak fyzicky, tak i psychicky, je mé chování, ať je jakékoli, přijatelné. Takto uvolněné hranice však samozřejmě nejsou všude na světě. I dnes existují místa, kde je sex brán velice vážně. Nepřípustné a trestné chování představuje snad každá sexuální aktivita. Existují dokonce i státy, kde mají tak bizarní sexuální zákony, že jejich dodržování je takřka nemožné, anebo těžce kontrolovatelné (Weiss, 2002). Vymezit tak normu sexuálního

chování je velice obtížné, vždy se musí přihlídnout ke všem ovlivňující faktorům a etice jednotlivých kultur.

Pokud budeme uvažovat lehce odlišně, normalita není nic jiného než průměrnost, která, jak jsme se již zde několikrát zmínili, je pouze pojmem statistickým (Borneman, 1993). Spousta lidí se, ve své podstatě, snaží zapadat, ničím nevybočovat. Chodí každý den do práce, oblékají se v podobných obchodech, jedí stejná jídla. Přes to všechno jsou oblasti, kde vybočovat chtějí, ba dokonce musejí. Snad každá žena chce být v očích svého partnera jedinečná, chce jeho věrnost, nebo naopak ona nechce být věrná jen jednomu muži... Pokud je někdo homosexuál, může se snažit přetvařovat, ale pak se stejně, podle norem dané kultury, nebude chovat normálně, nýbrž nuceně.

Dalším faktorem, který výrazně ovlivňuje normy sexuálního chování a dělá vymezování hranic přípustnosti těžším, je určitě i generační pohled. Podle Hájka (1975) nejstarší lidé tvrdohlavě zastávají zkušenosti, které za svůj život získali, kdežto mladá generace se snaží získávat stále větší míru svobody. Díky tomuto rozkolu je pak celá společnost v nejistotě a neklidu, který pramení ze „spádu životních proměn“. Všechny generace pak mají obecně problémy s adaptabilitou, proto dnes naše babičky nechápu bydlení „na hromádce“, nesezdané páry s dětmi či jiné „výstřednosti“ dneška. Generační rozdíly v názorech jsou poměrně mladým problémem, se kterým společnost ještě neumí zcela pracovat. Důvodem je nyníjší rychlé prodlužování průměrné délky života.

2. Sexualita

Již od primátů (od narození člověka) se dostáváme do nejrůznějších forem kontaktů. První kontakt začíná již v době prenatální, kdy si ještě nenarozené dítě vytváří velmi těsný vztah s matkou, v době novorozenecké si zakládá vztahy s nejbližší rodinou a těmi, kdo o něho pečují a uspokojují jeho biologické, sociální a duševní potřeby. Postupem času přichází do interakce s dalšími dospělými a vrstevníky, kdy se učí sociálním rolím. Po celý tento čas se mimo jiné formuje i jedna z nejdůležitějších složek života – sexualita.

2.1. Vymezení pojmu

Slova sexualita a sex jsou odvozena z latinského slova „sexus“ (secare = ořezat, dělit). Jako první použil výraz Marcus Tullius Cicero, který tím chápal výhradně pohlavnost (Mitlöhner, 1999).

V Malé československé encyklopedii 5. díle (1987, str. 585) je sexualita vymezena jako „*souhrn všech somatických i psychických složek souvisejících s rozdíly mezi pohlavími a z nich vyplývajícími projevy lidského chování*“.

Mitlöhner (1999) definuje sexualitu z hlediska psychologie, kdy zastává názor, že se jedná o souhrn projevů chování. Toto chování je výrazně ovlivněno genderovými rozdíly – jak tělesnými (anatomie, hormony, reprodukční úloha,...), tak psychickými (rozdílné sociální role, prožívání slasti,...).

Janiš a Čížková (2007) sexualitu definují jako soubor vlastností, které vyplývají ze vzájemného vztahu, zejména mezi mužem a ženou. Zahrnuje pohlavní život, pohlavní pud, citové vztahy v pohlavním životě atd. Důležitá je i potřeba odlišovat sexualitu a erotiku (ta v sobě nese kulturní projevy mající vztah k vlastní sexualitě).

Tento pojem však nezahrnuje jen fyzický sex, ale spadají sem i další složky – potřeba intimního kontaktu s blízkým člověkem; prožitek silného citu, sounáležitosti a opory; spokojenost, pocit potřebnosti pro jiné; sex, sexuální uspokojení; rodičovství a zachování rodu. Hlavní funkcí už dnes není rozmnožování, nýbrž zažívání příjemných pocitů a slasti, proto můžeme rozlišovat dva druhy sexu – reprodukční a rekreační. Z toho lze snadno vyvodit, že sexualita a vlastní uspokojení jsou

v současnosti velice komerční záležitostí (neplatí to však 100%). Pro většinu lidí má ale i dnes vysokou hodnotu milostný cit. Právě ten v kombinaci se sexualitou vytváří úzké spojení reprodukční a rekreační složky sexu (Weiss, 2002).

2.2. Vývoj sexuality

Podle Rabocha (1988) u člověka můžeme rozeznávat tři kritická období v sexuální vývoji. První období je již mezi 9. a 11. týdnem nitroděložního života zárodku, kdy se začíná vytvářet pohlavní ústrojí. Dále je to 4. až 6. měsíc těhotenství, kdy se u mužských jedinců formují účinky mužských pohlavních hormonů odměšovaných varlaty. Poslední fáze je od narození do zhruba tří let, kdy se utváří pohlavní identifikace jedince. Každý rodič by si tak měl uvědomit, že období prvních několika let zásadně formuje dětskou sexualitu!

Sexualitu nedostáváme v hotové podobě. Člověk s ní sice přichází na svět, ale je zatím nezralá a vyžaduje utváření, prozatím z hlediska psychologického a duchovního. Později, v období dospívání, se probouzí i fyzický rozměr sexuality a bývá postupně zapojován a integrován do celé osobnosti. I když toto období je nejbouřlivější, je nutné, aby před zapojením fyzického hlediska byly precizně zvládnuté obě dvě hlediska předchozí (Augustyn, 1998).

Zajímavou myšlenku uvádí Borneman (1993), který zkoumal sexuální chování mimo jiné i u opic. Tvrdí, že malé opice, které nikdy neměly možnost sledovat rodiče při koitálním styku, se nenaučí, jak se správně souloží a co je hlavní, nejeví o pohlavní styk žádný zájem do konce svého života. Z tohoto pak podle něho vzniká klíčová otázka dnešní sexuální vědy – není to, že naše společnost trpí tolika sexuálně motivovanými neurózami, jen prostá skutečnost, že neumožňujeme našim dětem vnímat pohlavní styk rodičů a ostatních starších osob? Závěr na tuto otázku má takový, že na rozdíl od jiných živočichů, náš sexuální vývoj není podmíněn naší somatickou pohlavní příslušností, nýbrž společenskými vlivy na naši psychosexualitu.

2.3. Funkce sexuality

Sexualita plní celou řadu funkcí. Základní funkcí, jak se shodují všichni autoři, je reprodukce, kdy je díky heterosexuálnímu styku zabezpečen lidský druh. Je nutné

si však uvědomit, že i když je tato funkce naprosto zásadní, dnes je jen zlomek po-
hlavních styků prováděn za tímto účelem. Dále se autoři shodují, že sexualita plní
následující funkce. Nejčastější motivací je naplnění slasti – dosažení prožitku (napří-
klad dosažení orgasmu). Další významnou funkcí je komunikace. Jedná se o zvláštní,
velice intimní komunikaci, kdy by mělo být hlavním cílem způsobit slast svému
partnerovi.

Podle Janiše a Täubnera (1998) má však sexualita dnes ještě funkci prestižní.
Sexuální vztahy jsou brány jako sport, něco v čem se dá soutěžit, představují součást
společenského postavení, část podnikatelských schopností, nebo prostředek
k ovlivnění obchodů.

Podle samotného Janiše (2008) obsahuje sexualita tyto funkce. Hlavní je samo-
zřejmě reprodukční – zachování druhu. Další funkcí je sociální komunikace. Jde o
zvláštní druh komunikace mezi lidmi majícími intimní styk. Zajímavá je jeho funkce
redukce napětí. Je založena na sexuálním vzrušení a následném uspokojení. Poslední
funkcí je prestiž, kdy sexuální vztahy představují určitou součást společenského po-
stavení (žebříčku) a podnikatelských schopností.

2.4. Sexualita a její proměnlivost

Lidská sexualita vychází z biologických pudů a potřeby zachování druhu. Když
se ale začaly utvářet první společnosti s prvními pravidly a normami, začaly se i tyto
pudy přetvářet a potlačovat v rámci jistých omezení. Od této doby je sexualita
v každé kultuře omezována určitou sexuální morálkou, tedy normami, které se mění
podle potřeb kultury ve všech rovinách – sociální, náboženské, ekonomické, právní.
V každém okamžiku jsme tedy řízeni společností ve všech oblastech našeho bytí, jen
požadavky a uvolněnost kultury se mění. Jak již bylo řečeno, sexualita slouží přede-
vším k zachování druhu, ale také k našemu potěšení, je neodmyslitelnou součástí
každodenního života každého pohlavně žijícího člověka.

Kocourková (In Šulová, Fait, Weiss., 2011) dochází k závěru, že jediné, co se
zhruba za posledních dvacet let výrazně změnilo, je opožďování sňatečnosti a zaklá-
dání rodiny. Zatímco konečné číslo narozených dětí je plus mínus stejné, počet sňat-
ků nadále klesá a z výzkumů vyplývá, že stále více žen a mužů do sňatku neplánuje

vstoupit vůbec. Dalším negativním jevem je více rodin, které mají pouze jedno dítě nebo děti nemají vůbec.

Sexualita motivuje a mění každou lidskou civilizaci. Podle Mitlöhnera (1999) však ani nejpřísnější tresty nedokážou odradit další a další jedince od únosů, znásilňování, sodomii a touze po ženě vůbec. V historii byly jakékoli odchylky od normy trestány ztrátou na životě či kastrací, velká přísnost v posuzování sexuální motivované trestné činnosti přetrvávala až do počátků 21. století. Dnes je pak nejdůležitějším bodem ochrana svobody jednotlivce, jeho právo na soukromí a svobodné rozhodování o svém chování v intimních záležitostech. To vše za předpokladu, že toto jednání nepřináší škodu jiné osobě a nezpůsobuje ohrožení zájmů společnosti.

2.5. Normalita sexuálního chování podle Weisse

Normalitu sexuality můžeme uchopovat různými způsoby, velmi přehledné rozdělení nám poskytuje například Weiss (2002), který člení normu na kulturní, kam spadá například věková hranice pro pohlavní styk, ilegalita antikoncepce, sexuální odchylky aj. Autor uvádí příklad, kdy různá výška hranice pro pohlavní styk vedla k velikým problémům, kdy například v USA není jednotná legislativa a proto pokud pubescenti cestují po Státech, musí mít tyto věkové hranice velice dobře nastudovány (rozmezí je zde od 16 do 18 let). Další norma je statistická, která tvrdí, že normální je to, co je nejčastější a nemorální je jev, který má výskyt méně než 5%. Zde ale vystává velký problém, protože pokud se například polovina populace přiznává k faktu, že krade, potom je to ale podle statistické normy v pořádku, i když cítíme, že to správné není. A posledním je hledisko biologické. Zde se považuje za normální takové sexuální chování, které alespoň potencionálně vede k reprodukci (absence všech antikoncepčních metod).

Ještě bych tu ráda zmínila Weissovu (2002, str. 29) samotnou definici normality: *„Normální lze považovat takové souhlasné sexuální aktivity, které se odehrávají mezi psychosexuálně a somatosexuálně dostatečně zralými a pokrevně v přímé linii neopřízněnými partnery, jež nevedou k jejich psychickému nebo tělesnému poškození.“*

2.6. Sexualita v kámásútře

V práci zaměřené na lidskou sexualitu by měl být zmíněn i nejstarší učebnice lásky, Kámásútře (Vátsjájana, 1991). Spousta lidí se domnívá, že tato kniha je jen o sexuálních polohách, ale tak tomu není. Byla a je v určitých informacích velmi nadčasová. Kniha se věnuje poučení o životě v klasické indické společnosti, které se týkají výchovy, jednání s lidmi a samozřejmě, v neposlední řadě, milostných záležitostí. Popisuje čtyři různé druhy lásky, podle počátku jejího vzniku – ze zvyku, z představy, z důvěry a z vnímání všemi smysly. Tyto formy lásky však vznikají ze zkušeností s intimním kontaktem, jako například objímání, líbání, něžné doteky... Poslání Kámásútry je tvořeno třemi cíly – ctnost (dharma), prosperita (artha), láska (kama).

3. Sexuální výchova

Sexuální výchova zaujímá v systému výchovy nezastupitelné místo, kdy svým obsahem v podstatě ovlivňuje všechny věkové skupiny ihned po narození. Předpokládá spoustu otázek a odpovědí nejen v oblasti sexuality, ale i vztahů, partnerství, manželství či rodičovství. Je obsažena i v RVP (MŠMT, 2013), kde se však může cítit v možném ohrožení z důvodu špatné akceptace na základních školách. Připravuje mladého jedince na život v dospělosti, protože zároveň rozvíjí chování, postoje a vědomosti.

3.1. Definice sexuální výchovy

Jednou z hlavních otázek zůstává, jak sexuální výchovu pojímat. Určitým vodítkem může být definice ze Standardů pro sexuální výchovu v Evropě (WHO, 2010): *„Podstatu a cíle sexuální výchovy tvoří vše, co přispívá k výchově celistvé osobnosti, schopné poznávat a chápat sociální, mravní, psychologické a fyziologické zvláštnosti jedinců podle pohlaví a díky tomu zformovat optimální mezilidské vztahy s lidmi svého i opačného pohlaví.“*

Jinou definici nám nabízí Janiš s Täubner (Janiš, Täubner, 1998, str. 6): *„Sexuální výchova – záměrná, plánovitá a dlouhodobá činnost vychovatele (učitel, rodič, vychovatel) vůči vychovávanému a v součinnosti s ním, ve které vychovávaný získává subjektivně i společensky žádoucí vědomosti, postoje a chování z nejširší oblasti sexuálního chování. Sexuální výchova současně společensky kultivuje i dispoziční sexuální chování.“*

Pedagogický slovník (Průcha, Walterová, Mareš, 2003) definuje sexuální výchovu jako prostředek k získání potřebných znalostí, dovedností, postojů a norem ve vztazích mezi oběma pohlavími.

Podle Mitlöhnnera (1999) má sexuální výchova význam v životě každého jedince, kde má nezastupitelnou roli hlavně v prevenci sexuální trestné činnosti. Dále uvádí, že nelze tvrdit, že je dnes více sexuálně motivovaných trestných činů než před rokem 1989, jak by se podle tabulek mohlo zdát. Toto téma bylo v socialismu tabuizované, proto se nám dnes zdá, že například sexuální zneužívání dětí je rychle rozvíjející se forma trestné činnosti.

3.2. Sexuální výchova ve Švédsku

Rozvoj sexuální výchovy v mezinárodním měřítku zaznamenán až po roce 1945. Začátek „sexuální revoluce“ se váže k rozsáhlému, v té době hodně probíranému, výzkumu A. C. Kinseye v USA. Tento profesor provedl výzkum s více než desetitisíci respondenty. Výsledkem jeho práce byly dvě publikace. Další rozvoj byl v 80. letech minulého století, kdy je zvýrazněna především úloha výchovy k manželství a rodičovství. Sexuální výchova jako jeden z výrazných prostředků této výchovy není zcela doceněna. Dnes je přijímán tzv. komplexní trend, který pracuje s vyvážeností sexuální výchovy a výchovy k manželství a rodičovství (Janiš, Taübner, 1998).

Mezi nejpokrokovější země, co se sexuální výchovy týká, patří bezesporu Švédsko. Na této skutečnosti se shodují jak Janiš s Täubnerem, tak i Uzel. Janiš a Taübner (1998) dokonce tvrdí, že Švédsko je v současnosti jednou z mála zemí, kde je stále nízké procento lidí, kteří mají pohlavně přenosné nemoci, kde je nejméně patologických jevů, které mají sexuální podtext a dokonce je zde i nejnižší počet mladistvých matek.

Již v roce 1942 Švédové zpracovali první ucelenou koncepci sexuální výchovy, která se však plně realizace dočkala právě až po konci druhé světové války. Roku 1977 dochází k částečné změně obsahu, ale dostává i nové jméno – Výchova k sexuálním a lidským vztahům. Tento model výchovy se skládá z vysvětlení pohlavní funkce, seznámení se s preventivními způsoby před nechtěným rodičovstvím a z informací, kdy začít sexuálně žít, jaké mohou být sexuální problémy s partnerem a tak dále (Uzel, 2006). Jako důkaz o jejich dobré ucelené koncepci svědčí například kniha Petr, Ida a miminko (Fagerström, Hansson, 1992), která vyšla již v roce 1992, ale je stále velice nadčasová, co se týká obsahu textu i ilustrací.

3.3. Význam rodiny

Již zde byl zmíněn nezastupitelný význam rodiny pro citový rozvoj dítěte. Během prvních několika let dítěte se utvářejí jeho základní postoje k sexualitě. Vzorem pro ně jsou vztahy mezi rodiči, které nelze nahradit žádnou jinou institucí. Z toho vyplývá, že význam rodiny je primární (Raboch, 1988). Dítě přichází do kontaktu se sexuální výchovou daleko dříve než na základní škole a zásadní vliv na to, jak bude

v dospělosti vnímat a pojímat sexualitu je v podstatě daný od prvních let života. Všichni autoři se shodují v tom, že sexuální výchova ve škole je jen součástí celkové výchovy. Je nutné, aby tato práce byla prováděna od první třídy nenápadně, aby byla bez příchuti něčeho zvláštního.

Augustyn (1998) tvrdí, že dnes je sexuální výchova často spojována s informacemi o lidské sexualitě, ale skutečnou podstatou sexuální výchovy dětí by však měla být svědectví o vzájemné manželské lásce rodičů, která má teprve až poté sexuální rozměr. Pokud mezi rodiči není hluboká láska, pak tím trpí i láska rodičovská. Dítě by mělo vzejít z lásky mezi mužem a ženou a vytvářet živoucí důkaz jejich přetrvávající vzájemné lásky.

Pokud se zaměříme na úlohu rodiny v oblasti sexuální výchovy z historického hlediska, zajímavý názor má Rousseau (In Štechl, 1920), který tvrdí, že výchova dítěte by měla vést k tomu, aby dítě nebylo zvědavé. Je lépe z počátku o věcech týkajících se sexuality mlčet, než odpovídat lží. Pokud se však rodič rozhodne na otázky odpovědět, máme tak činit bez jediné emoce, protože bezpečnější je zvědavost dítěte ukojit, než ji rozdmýchat. Ponechávat věci náhodě považuje za nebezpečné a šílené.

3.4. Obsah výchovy a funkce školy

Raboch (1988) dává návod, jak by měl vypadat obsah sexuální výchovy ve škole. Ve věku 7-10 let by mělo docházet k postupnému seznámení s tématem, dále tématy jak se od sebe liší obě pohlaví, proces oplodnění, následné těhotenství a učitel by se měl zaměřit zejména na posilování pocitu sounáležitosti. Dalším obdobím je 11-13 let, kdy by měla být probraná látka zopakována. Podrobněji by se mělo diskutovat o početí, těhotenství a porodu. Jako nová látka pro tuto věkovou skupinu je probrání pohlavních orgánů a jejich změny v období puberty, zmínka by měla být i o autoeroticity. Poslední je skupina dospívajících, 14-16 let, kde je důraz na morální prvky v oblasti sexuální výchovy, které mají za úkol zdravě usměrnit chování v sexuálním životě, a dostane se jim poučení o pohlavních chorobách.

Šulová (1995) nám předkládá podobné rozložení tématu sexuální výchovy ve škole jako Raboch. Jen látku dělí do jednotlivých ročníků základních škol. Do konce 4. třídy (cca 6-10 let) se témata skoro neliší. Děti by se měly seznámit s rodinou a

domovem, měly by získat informace o rozlišnosti obou pohlaví, procesu oplodnění a průběhu těhotenství a také na rozdíly mezi přátelstvím a láskou, základní zásady zdravé stravy a zvládání stresových situací. Další období je do konce 7. třídy (11-14 let), zde už nějaké rozdílnosti jsou. Opět zde dochází k opakování probraného, poté se více zaměřit na fyziologii dospívání. Oproti Rabochovi autorka navíc zařadila témata jako hádky rodičů, rozvod, návykové látky, nekoitální aktivity, velmi mladá manželství a sexuální deviace. Poslední skupina, 8. – 9. třída se již věnuje pohlavnímu styku, antikoncepčním metodám a pohlavním chorobám. I zde se obě rozdělení shodují.

Škola je jedinou institucí, která má schopnost ovlivnit celou dětskou populaci. Proto je tedy správné, že realizuje sexuální výchovu. Zároveň škola předává dětem i dospívající mládeži ucelený systém dovedností, znalostí a návyků a podílí se na formování celé osobnosti. Dalším plusem je kvalifikovaný pedagog, který by měl mít větší zkušenosti s výběrem a interpretací informací, kterých se dětem dostává z různých zdrojů, kolikrát i zcela mylných.

Zefektivnění sexuální výchovy staví na dobrých principech. Jelikož je tato výchova specifická, musí se i principy specifikovat. Vycházejí z tradičních pedagogických principů didaktických (např. názornosti a posloupnosti), ale k tomu se přibírají i principy mravní (identifikace či úcta k druhým aj.). Täubner spolu s Janišem (1998) vymezují základní principy sexuální výchovy, které by měly být dodržovány každým, kdo tento předmět vyučuje. Jedná se asi o nejucelenější a nepřehlednější klasifikaci. Celkem vymezili deset základních principů, ze kterých bych ráda vyzvedla hlavně spolupráci rodičů a školy, to znamená, že učitel by měl vhodnou formou komunikovat s rodiči o připravovaném obsahu, použitých metodách a cílech. Rodič má nezastupitelné právo podílet se na sexuální výchově svých dětí. Dále začleněnost sexuální výchovy do obecného projektu výchovy dítěte, kde má být každý učitel vzděláván v oblastech sexuální výchovy, protože se všichni z nás občas dostávají do situací, kdy musíme vyjádřit své názory a postoje, navíc tím musíme předvést určité vědomosti a chování před žáky. Za další by měl být zachován princip vědeckosti (je potřeba se hlavně zaměřit na aktuálnost podávaných informací a používat jen vědecky ověřených didaktických pomůcek) a důvěry (učitel musí navázat se studenty důvěrný

vztah, aby se žáci svěřovali, měli dotazy, nebáli se diskutovat a vyjadřovat své názory. Důvěra patří v sexuální výchově mezi základní principy!) Výchova by, až na pár témat, měla probíhat skupinově, chlapci i dívky dohromady, protože je to zároveň příprava na budoucí partnerské soužití (princip koedukovanosti). Nesmíme zapomenout, že se jedná i o výchovu etickou, rodinné a partnerské vztahy jsou základním stavebním kamenem, kde informace musíme přizpůsobovat věku posluchačů.

3.5. Cíle sexuální výchovy

Hlavním cílem sexuální výchovy by mělo být vychovat z dítěte a mladého člověka osobu, která bude fyzicky, psychicky i duchovně schopná vést takový intimní život, který bude uspokojovat jak její potřeby, tak potřeby partnera. Nemyslí se tím pouze stránka fyzická, ale i citová. K tomuto cíli vedou cíle dílčí, které je potřeba dětem vštěpovat už od narození. Tyto dílčí cíle vymezil třeba Janiš (2008), který rozdělil cíle sexuální výchovy na základní škole na šest částí. Začínat by se mělo nácvikem hygieny – péče o pohlavní orgány, odpovědnost za své i cizí zdraví. Každý by si měl formovat žebříček hodnot a mravního přesvědčení, které není v rozporu s kulturními normami. Dlouhodobý proces budování systému hodnot, hlavně sexuálních, převzetí odpovědnosti za své činy a vyhnout se takovým praktikám, které jsou sexuálními deviacemi. Když je hodnotový žebříček sestaven, je potřeba navést na pozitivní postoj k sexualitě a položit základy ucelené představy o lidské sexualitě. Pokud jsou všechny kroky dostatečně zakořeněny, může se přistoupit k „vrcholu pyramidy“ – výchova k partnerskému soužití, manželství a zodpovědnému rodičovství.

4. Učebnice a učební materiály

Učebnice patří k nejstarším a nejdůležitějším učebním pomůckám vůbec. Dávno před naším letopočtem se texty, které měli instruktivní charakter, vyrývaly do hliněných destiček, aby se v nich myšlenky a odkazy pro další generace uchovaly. Důležitým bodem pro učebnice je jistě Gutenbergův vynález knihtisku v roce 1444, který umožnil masové šíření nejen učebních materiálů.

Náš významný učitel, J. A. Komenský, si také uvědomoval obrovský a nezastupitelný vliv učebnic. Jeho základním požadavkem bylo přiblížit čtenáři text tak, aby byl srozumitelný a lehce pochopitelný. Jeho myšlenky a díla byla tak nadčasová, že je ve velkém úspěšně aplikujeme i dnes.

Na začátku je třeba si uvědomit, že učivo v širším slova smyslu není jen látka, která je obsažená v učebních materiálech, ale je to vše, co je předmětem osvojování v procesu učení. Jedná se především o poznatky, fakta a normy. V institucionálním učení se však učivo chápe převážně v užším slova smyslu, jako normativní vymezení obsahu vyučování. Učebnice je definována jako učební pomůcka, která obsahuje pro žáka nové učivo, cvičení, otázky a úkoly, zpracované didakticky a s ohledem na cíle výchovy a vyučování a na zvláštnosti učících se. Je prostředkem učení (Doleček, Řešátko, Skoupil, 1975).

4.1. Vymezení pojmu

Průcha (1998) uvádí, že učebnice jako taková, spadá nejméně do tří systémů jakožto edukační konstrukt (= výtvar zkonstruovaný pro specifické účely edukace).

Pokud nahlížíme učebnice v nejobecnějším vymezení, jsou součástí vzdělávacích programů. Podle školy a ročníku obsahují učební plány, jsou v nich formulovány vzdělávací cíle a zejména pak definují obsah vzdělávání (Průcha, 1998).

Fungování klasických papírových učebnic je ohrožováno konkurujícími didaktickými prostředky (za ně je považován soubor všech materiálních předmětů, které napomáhají realizaci vzdělávání), například učebnicemi elektronickými (multimediální výukové programy), které bývají pro uživatele často atraktivnější (Průcha, 1998). I přes nepřehledné množství e-learningových programů učitelé stále raději sáhnou po klasické učebnici, proto se někteří autoři (např. Průcha, Maňák, Mikk) domnívají, že

papírové učebnice nikdy nevyumizí. Dnes, kdy je na trhu nepřehledné množství učebnic, je ale stále těžší nalézt takové, které by byly pro danou skupinu vhodné a přínosné z hlediska vzdělávání a sebevzdělávání, a které by přinesly lehčí práci pro učitele, protože se staly velmi komerční záležitostí a soukromá nakladatelství se nemusí řídit pokyny MŠMT. Mohlo by se zdát, že časem by měla tištěná učebnice zcela vymizet, ale jak bylo zmíněno výše, nestalo se tomu tak, ba naopak, tyto učebnice se dnes znovu vrací do popředí oblíbenosti a to dokonce i ve vyspělých zemích jako např. USA (Průcha, 1988). Jistě každého hned napadnou důvody, proč tomu tak je, ale podle Průchy (1998) jsou hlavními důvody dostupnost, ekonomická stránka a možnost absence technických zařízení.

Učebnice patří ke druhu didaktických textů, tzn. k takovým textům, které jsou psány za účelem učení a vyučování.

4.2. Cíle učení

Z pedagogického hlediska máme dva cíle – výchovný a vzdělávací. Ve společenskovedních předmětech vystupuje do popředí i výchova ideová a mravní. V jiných předmětech se zase mohou zaměřovat na výchovu rozumovou. Předměty se tedy mohou svým obsahem a metodami lišit a mohou mít i jiné výchovné cíle. Pro veškeré učebnice však musí platit obecné výchovné vzdělávací cíle, dále se pak již konkretizují v rámci speciálních cíle předmětů (Doleček, Řešátka, Skoupil, 1975).

Za hlavní cíl se dnes pokládá motivace k učení. V době, kdy je dostupných mnoho informačních zdrojů, musí učebnice přitahovat pozornost a být atraktivní, aby dítě upoutala. Na druhou stranu musí ale obsahově splňovat cíle vzdělávání a být srozumitelná, bez zbytečných informací navíc. Další důležitou složkou bývají ilustrace, které plní spoustu funkcí. Je však dobré mít na paměti, že méně je někdy více a pokud je obrazového materiálu více než textu, je to tak opravdu správně? Na konci každé větší kapitoly by měly být otázky a úkoly k zamyšlení, které mohou žákům napomoci urovnat si poznatky získané z daného výukového bloku.

4.3. Struktura učebnice

Učební materiály jsou prostředky učení. Nemělo by v nich být proto nic nadbytečného, měly by být zpracovány tak, aby učení bylo přímočaré a vedlo k požadovaným výstupům bez zbytečných odchylek. Učebnice by měly být doplněny pomocnými knihami, kde se žák učí informace třídit, vybírat jen ty důležité a neučit se vše z paměti. Dále sem řadíme i různé cvičebnice, protože obsahují specificky upravené úlohy, kterými se dá snadno ověřit, zda žáci porozuměli textu z výkladu a učebnice. Mimo tyto zdroje je ještě žádoucí využívat i další literaturu, která je vhodná ke splnění výchovných a vzdělávacích cílů (Doleček, Řešátko, Skoupil, 1975).

Své nezastupitelné místo nemá v učebnici jen text či obrazový materiál, ale i různá cvičení, která upevňují získané dovednosti a vědomosti. Knihu, která je bez cvičení, nelze klasifikovat jako učebnici. Otázky, stejně jako cvičení, mají aktivizační charakter. Zde se musí dávat pozor na přesnost a jasnost otázky, aby nedocházelo ke slovním hříčkám (Doleček, Řešátko, Skoupil, 1975).

4.4. Text učebnice

Verbální textový komponent (text) je nejdůležitější a rozsahově často největší částí učebnice. Vytvořit kvalitní učebnici je těžší, než jak by se mohlo zdát. Kromě učebního materiálu se musí také sehnat vhodný obrazový materiál, úlohy a úkoly k samostatné práci. Po dokončení musí být vše podrobně analyzováno a vyzkoušeno v praxi na vybraných školách. To zpravidla odhalí možnost pro další zlepšení. Na vzniku učebnice se samozřejmě podílí velké množství odborníků, jako například oborový didaktik, psycholog, učitel, ilustrátor, ... (Mikk In Maňák, 2007). Průcha (In Maňák, 2006) dokonce zastává názor, že co se týká porovnání kvality učebnic, je současnost nedobrá, horší než před rokem 1990. Tehdejší Státní pedagogické nakladatelství v Praze provozovalo Středisko pro teorii tvorby učebnic, byly pořádány celostátní semináře o teorii a výzkumu učebnic a vydávaly se z toho sborníky.

Od roku 1948 spadalo schvalování a zavádění tvorby učebnic výhradně pod kontrolu Ministerstva školství. To vydávalo rozhodnutí o schválení učebnic uvedením daného titulu v seznamu schválených učebnic v příslušné části Věstníku ministerstva školství a národní osvěty. Ty učebnice, které zařazeny nebyly, nebylo možné zavádět

do škol (Vojtko, 2012). Dnes však žádné takové Středisko pro teorii tvorby učebnic neexistuje, jako tomu je například v jiných zemích světa, přestože rozvoj teorie a výzkumu učebnic dozajista patří k nejdůležitějším úkolům pedagogiky. U nás výzkumné práce na toto téma vznikají velice vzácně a bez pozornosti pedagogiky (Průcha, 1998).

Doleček, Řešátka a Skoupil (1975) sestavili rozbor didaktických požadavků, které by měly být respektovány při tvorbě učebnic. Uvádějí, že učebnice jistě musí být vědeckým dílem obsahujícím informace aktuální a přiměřené dané věkové skupině. Každá učebnice by měla vzdělávat, a pokud to jen trochu jde, i vychovávat. Dále je nutný požadavek na soustavnost, protože v každém vyučovacím předmětu je potřeba využívat struktur, které vytváří časová či logická posloupnost. S tím souvisí i mezipředmětové vztahy. Další, co je pro dobrou učebnici nezbytné, je zapojit žáka do procesu. Lépe se probírané učivo zapamatuje, získávám-li informace sám, svou aktivitou, než když je jen přijímám v obrovském rozsahu. Data získaná z učebnic, by měla být po uložení v paměti snadno vybavitelná, toho lze dosáhnout zajímavým textem, či názornými obrázky či pomůckami.

4.5. Vizuální prostředky

Jedním z nejdůležitějších didaktických principů uplatňovaných ve školní výuce, je názornost. Tento princip aplikoval již J. A. Komenský, který stavěl na jeho důležitosti. Nedílnou složkou učebnic jsou dozajista i neverbální složky, které mají řadu edukačních funkcí (Vojtko In Sborník textů mezinárodní vědecké konference, 2012).

V učebních textech má obrazový materiál stejnou váhu jako verbální texty. Plní řadu funkcí. Podle Průchy (1998) se jedná o tři funkce, z nichž nejdůležitější je určitě funkce poznávací, která zprostředkovává informace o objektech, které jsou pro žáky nedostupné, nebo příliš složité pro pochopení. Motivační funkce slouží k ztraktivnění probíraného učiva za pomoci tvarů a barev. Jako poslední, je funkce estetická, kdy určité druhy vizuální informace mají v žácích vzbuzovat estetické prožitky, vést je k citlivému vnímání krásna.

Podle Vojtka (2011) plní obrazový materiál v učebnicích funkcí daleko víc. Funkce dekorativní má za úkol působit na emoce a navozovat příjemné dojmy

z učebnice. Reprezentující funkci považuje za jednu z nejdůležitějších, protože jejím prostřednictvím výtvarně znázorňujeme obsah vlastního textu. Další funkcí je funkce organizující, která nám dává kreslené návody určité činnosti. Obrázkem s interpretující funkcí usilujeme o výtvarné znázornění vztahů mezi jevy nebo jejich vlastnostmi. Transformující funkce má za úkol usnadnění pochopení věcí a jejich fungování. Dále významnou funkcí představují obrázky koncentrující pozornost, které mají za úkol pozornost lehce uvolnit a dát tak prostor ke chvilkovému odpočinku. Poslední funkce je kognitivně – regulační, která má za úkol lépe si osvojit a pochopit novou látku.

4.6. Realita

Učební materiály jsou primárně vytvářeny především pro žáky na podporu učiva, doplnění si vědomostí z jiného zdroje než učitelova výkladu, domácí přípravu a pomůcku na učení se. Pedagog učebnici využívá jako informační zdroj pro plánování nebo pro realizaci učiva ve výuce.

K čemu využívají dnešní děti učebnice, nemáme zdání, protože neexistují skoro žádné hodnověrné informace. To samé bohužel platí i o využívání učebnic učiteli. Analýzy sice prováděny jsou, ale všechny v zahraničí (Průcha, 1998).

Ty výzkumy, které tu byly prováděny ohledně využívání učebnic žáky, lze brát s rezervou, i když se nijak zásadně neliší od výzkumů prováděných v řadě jiných zemí. Lze z toho vyvodit, že velké počty českých žáků nějak s učebnicemi pracují, hlavně z nich vypracovávají domácí úkoly.

U učitelů opět nemáme žádné uspokojivé výzkumy. Nejdůležitější otázkou je, zda musejí učivo z učebnice určitým způsobem žákům modifikovat, aby pro ně bylo srozumitelnější (Průcha, 1998).

4.7. Socialistické učebnice

„Veliká úloha ve výchově nového člověka připadá škole. Posláním škol v Československé socialistické republice je vychovávat mládež a pracující v duchu vědeckého světového názoru v občany vzdělavatelné, způsobilé osvojit si poznatky současné vědy a techniky, připravené ke společensky užitečné práci, v lidi tělesně zdatné, nalézající radostné uspokojení v kolektivu a v práci pro celek, prodchnuté ideami socia-

listického vlastenectví a internacionalismu – v uvědomělé občany Československé socialistické republiky, nadšené budovatele komunismu.“ (zákon č. 186/1960 Sb.)

V zákoně 186/1960 Sb. se udává, že škola je institucí, kde se dá ovlivňovat největší množství lidí, proto je nutné dohlížet na veškeré vyučované předměty, mít pevné osnovy a dále je také důležité, aby rodina vychovávala svého potomka v souladu se školními normami a zásadami. Jedině tak může společnost fungovat. Zároveň se v tomto zákoně uvádí, že zásadní úlohu na vzdělávání mají učitelé a vychovatelé, jejichž úkolem je i veřejná, kulturně politická činnost. V Ústavním zákoně (Zákon č. 150/1948 Sb.) zas můžeme nalézt toto: *„Veškerá výchova a všechno vyučování bud' též zařízeny tak, aby byly v souladu s výsledky vědeckého bádání a nebyly v neshodě s lidově demokratickým zřídzením.“*

Komunistický režim měl beze sporu pod dozorem všechny důležité složky výchovy, oproti dnešní době kontroloval veškerý obsah učebních materiálů, který buď schválil, či nikoli. Dalším výrazným rozdílem oproti dnešku byly jednotné učební osnovy (Zákon č. 186/1960 Sb.).

5. Metodologie

„Má-li být vědecký výzkum úspěšný, má-li obohatit naše poznání, musí mu předcházet nemalá teoretická příprava výzkumníků ve vědách o výchově, důkladná znalost zkoumané problematiky, kritické zhodnocení dosavadního poznání v příslušné odborné literatuře (naší i zahraniční), rozbor stavu praxe i nezbytné výzkumné zkušenosti.“ (Maňák, 1994, str. 18)

Tato práce porovnává učební materiály a populárně naučnou literaturu, která je vhodná pro školní prostředí. Vychází z prostudované literatury, na kterou byla posléze aplikovaná metoda obsahové analýzy dat. Pána a Somr (2007) definují obsahovou analýzu jako kvantitativní, objektivní rozbor jakéhokoliv druhu. V praxi to znamená, že při studiu téhož materiálu by měl každý dojít k tomu samému závěru. Autoři ještě dodávají, že tato metoda je mezi technikami sběru informací oblíbená díky své levnosti, zvládnutelností jak pro poměrně malou skupinou lidí tak i pro jednotlivce, ale hlavně se ukazuje jako jedna z nejproduktivnějších.

Další definici nám nabízí například Scherer (In Schulz a kol., 2004, str. 30): *„Obsahová analýza je kvantitativní výzkumnou metodou pro systematický a intersubjektivně ověřitelný popis komunikačních obsahů, vycházejících z vědecky podloženého kladení otázek.“*

Literaturu, která je komparována v této práci, označuje Maňák (1994) za pedagogické dokumenty. Pod ně řadí ty materiály, které jsou ve psané či tištěné podobě, magnetofonové, video, nebo jiné audiovizuální záznamy. Tyto cenné informace pak můžeme využít jak v běžné pedagogické praxi, tak i k vědeckým účelům. Pro analýzu těchto dokumentů, které slouží jako podklad pro závěrečná stanoviska, musí být zhodnocen zejména přínos pro tento účel. Hodnotitel se musí zaměřit hlavně na dvě hlediska – věrohodnost pramene a musí zvážit charakteristické rysy autora (ve smyslu posouzení stupně osvojení znalostí, návyků, talentu, poměru k práci, schopností a dalších prvků autora).

Maňák (1994) ve svém díle ještě uvádí jednu důležitou věc, kterou by měl každý pedagogický pracovník udělat před zahájením vlastní badatelské práce – práce s literaturou. Pod tento pojem zahrnuje jak přípravnou fázi (shromáždění literatury a

sestavování vlastní bibliografie) tak i navazující fázi (studium zvolené literatury). Autor v tom spatřuje nespočet výhod – orientace v tématu, vyvarování se objevování již objeveného, získá informace o možných nezdarech nebo vhodných postupech při řešení problémů...

Praktická část

Na trhu s učebnicemi a literaturou dnes existuje veliké množství publikací zabývajících se sexuální a vztahovou výchovou. Jsou to informace různorodé - o menstruaci, pohlavním životě, pohlavně přenosných chorobách nebo zneužívání a tak dále. V podstatě jakékoli téma, které nás zajímá, se dnes dá lehce dohledat.

Práce má za cíl dokázat, že na našem území v době okupace Sovětským svazem (mezi 70. a 80. lety 20. stol) byla převážná část těchto témat tabuizována. Předpokládá se, že bylo méně materiálů, které si budou textově velice podobné. Dále je předpoklad, že informace budou oproti dnešní době sice stejného charakteru, ale budou více okrajové a pouze ty základní. To samé se bude týkat ilustrací – bude jich méně, umístěné mimo text, případně budou zcela chybět.

Je nutné si uvědomit, že komparovaná období lze porovnávat, nesmíme ale zapomínat na zohlednění naprosto rozdílných ideologií, které v daných dobách ovlivňovaly naši společnost. Právě tato skutečnost má zřejmě zásadní podíl na nejednotnosti pojetí obou zvolených období.

Aby se tvrzení potvrdila, budou zde komparovány učebnice a populárně naučná literatura z obou zvolených časových období se zaměřením na použitou terminologii, náhled na deviace, homosexualitu a autoerotiku, rodinu a lásku. Práce vychází z materiálů uvedených v tabulce:

Literatura 70. a 80. let 20. Století

UČEBNICE

Občanská nauka pro 8. ročník ZŠ, Čihák Z., Tyrychtr Z., 1987

Občanská nauka pro 6. ročník, Slouka T., 1976

Kapitoly z biologie člověka, Malá H., 1979

Metodika moderní antikoncepce, Trča S., 1972

POPULÁRNĚ NAUČNÁ LITERATURA PRO DOSPÍVAJÍCÍ

Dospíváte v muže, Hynie J., 1976

Než budeš ženou, Kurmová H., 1976

Na prahu dospelosti, Strmeňová J., 1976

Knížka pro chlapce: o dorůstání a dospívání, Jaczewski A., Zmijewski J., 1980

Mladá dívka a sex, Pondělíčková-Mašková J., 1972

Když dívka dospívá, Pondělíčková-Mašková J., 1983

O sexuální výchově bez rozpaků, Pondělíčková-Mašková J., 1973

Etika heterosexuálních vztahů, Rozinajová H., 1989

Současná literatura

UČEBNICE

Občanská výchova pro 6. ročník základní školy, Kol. autorů 2002

Občanská výchova, Rodinná výchova pro ZŠ a víceletá gymnázia (pro 6.; 7.; a 9. ročník) Janošková D., 2003, 2004, 2006

Důvěrně a otevřeně o sexualitě, Donát J., Donátová N., 2007

Sexuální výchova, Uzel R., 2006

Sexuální výchova, Fenwick E., Walker R., 1996

POPULÁRNĚ NAUČNÁ LITERATURA PRO DOSPÍVAJÍCÍ

Zdravá dívka, Stoppardová M., 1999

Co všechno chtějí holky vědět: vše o nejnepínavějším období života, Weberová U., 2012

To není vaše vina, Benedictová H., 2003

Co by měli kluci vědět o lásce, Schneider S., 2001

Dospívání dívek, Movsessian S. 2007

Bude ze mě slečna, Plaisted C., 2012

Jak být klukem, Dawson J., 2015

Co tvůj frantík mladý muži, Kreitman S., 2010

Je dodrženo stejné množství materiálů pro obě zvolená období, pouze učebnic z dob socialismu je méně, čímž se práce zabývá níže. V učebnicích Občanské výchovy se autoři zabývali hlavně prostátními myšlenkami a výchovou k občanství. Najdeme zde zmínky o funkci dobré rodiny jakožto základním stavebním kameni státu, ale opět jde spíš o podporu státu než o výraznější rozebírání rodinných vztahů. V některých učebnicích Přírodopisu můžeme zase najít obrazový materiál a text k rozmnožovací soustavě, popřípadě letmo popisují vývoj plodu v těle matky. Nic víc se však v rámci učebnic, co by mělo spojitost se Sexuální a vztahovou výchovou, neobjevilo. Populárně naučná literatura již na tom byla o poznání lépe, zde nebyl problém nalézt shodný počet publikací.

Dnes je situace jiná. Sexuální a vztahová výchova je zařazena podle RVP (MŠMT, 2013) do bloku Výchova ke zdraví, z toho důvodu k ní existují i konkrétní osnovy, materiály, učebnice. Podle MŠMT (Doporučení MŠMT, 2010) je zdraví základním stavebním kamenem aktivního a spokojeného života. A sem neodmyslitelně spadá i sexuální výchova.

Učebnice Občanská výchova, Rodinná výchova pro základní školy a víceletá gymnázia pro 6., 7. a 9. ročník, které jsou uvedeny jako zástupce dnešních učebnic, vyšly sice v roce 2006, dnes se ale běžně používají pro výuku. Sice existuje aktualizovaná verze s názvem Nová generace, která vyšla v roce 2014, ale v anotaci se uvádí, že v knihách byly pouze změněny zastaralé informace, ale že k závažnějším obsahovým změnám nedošlo. V praxi se stále používá i starší varianta těchto učebnic, proto práce vychází z nich.

6. Zařazení v učebních osnovách

6.1. Učební osnovy 70. a 80. let 20. století

Asi největším problémem při zpracování této práce byla absence učebnic, které by obsahovaly potřebné informace týkající se sexuální výchovy. Základní otázkou bylo, zda se v nějaké podobě sexuální výchova vůbec vyučovala a pokud ano, jak byla realizována. Ve spoustě učebnic Občanské nauky, učebnic Přírodopisu a Biologií člověka nebyly nikde kompletně zpracované informace. Světlo do problematiky vnesla až kniha *Sexuální výchova dívek a výchova k rodičovství na 2. stupni ZDŠ*, kde autor (Bílek, 1975) uvádí dost podrobně učební osnovy sexuální výchovy pro 2. stupeň podle jednotlivých tříd. Témata však odpovídala těm dnešním jen v malé míře. Hodně se vyzdvihovala hygiena těla i pohlavního ústrojí, základy anatomie rozmnožovací soustavy, znalosti o projevech puberty, vznik a vývoj plodu, postoje k lásce, úcta k ostatním, předpoklady šťastné rodiny atd. Zkrátka témata, která byla zahrnuta i v populárně naučené literatuře té doby.

Velkým přínosem této publikace bylo přehledné zařazení témat do učebních osnov. Informace o sexuální výchově měli studenti získávat na hodinách Tělesné výchovy (hygiena), Občanské nauky (rodinná a vztahová výchova) a Biologii či Přírodopisu (anatomie rozmnožovací soustavy). Bílek (1975) zdůrazňoval, že spousta témat sexuální výchovy by mělo být vztaženo zejména k biologii člověka, kde je spousta možností propojit látku (nervová soustava, žlázy s vnitřní sekrecí, kůže...).

Závěry Bílka (1975) podporují i učební osnovy Občanské nauky, Přírodopisu i Tělesné výchovy z daného časového období. Prostudované osnovy byly ze 70. a 80. let 20. století a obsahově se prakticky shodovaly.

V Občanské nauce byl stěžejní šestý ročník, kdy mají žáci, mimo jiné, poznávat funkci rodiny, získat znalosti z oblasti péče o zdraví a osobní hygienu a zjistit nebezpečí alkoholismu, kouření a užívání drog. V ročníku osmém to pak byly zmínky o důležitosti rodiny pro stát. V tělesné výchově se mělo, napříč všemi třídami, dbát na zásady hygieny, rizika alkoholismu a kouření ve spojitosti se zdravím. Poslední je Přírodopis, kde se Biologie člověka probírala v 7. ročníku. Zde se žáci měli

dozvědět o anatomii a fyziologii rozmnožovacích orgánů, o pohlavních buňkách a jejich vývinu, o oplození, těhotenství a vývoji zárodku (plodu) a porodu.

Jako poslední zdroj, který potvrzuje závěr, že sexuální výchova byla realizována ve více předmětech, je kniha vydaná Ministerstvem práce a sociálních věcí ČSR – Výchova k manželství a k odpovědnému rodičovství (1986), která uvádí, že výchova k manželství a rodičovství na základních školách by měla být realizována mezoborově. Hlavní téma by pak mělo být zaměřeno zejména na rozvoj charakterových a morálních vlastností. Mimo to žáci dostávají informace o biologii člověka, kde by mělo být zahrnuto i poučení o pohlavním životě, proces otěhotnění, interrupce a varování před pohlavně přenosnými chorobami. V Občanské nauce je opět zdůrazněn 6. a 8. ročník ZŠ, kde jsou informace o rodině, zákony o rodině a životě rodiny.

6.2. Metodické příručky k učebnicím ze 70. a 80. let

Metodické příručky se v dané době hojně využívaly jako podpůrný prostředek sloužící učitelům, který jasně říkal, kdy, co, jak a v jakém rozsahu se má vyučovat. Obsahovaly konkrétní tematické plány, každé hodině byl určen cíl, výchovný plán, ale i návrhy na možné pomůcky, kterými se dalo kýženého cíle dosáhnout.

Potvrzují získané poznatky, navíc jsou konkrétnější a ucelenější. Lehce tak zjistíme, že například v Občanské nauce pro 6. ročník by se měly děti v září učit o rodině v socialistické společnosti, kde mají pochopit funkci a význam rodiny nebo zodpovědnost rodičů, státu a společenských organizací za výchovu dětí. Dále si mají uvědomit své povinnosti vůči rodičům a společnosti. Aby výuka byla zajímavá, může učitel využít podpůrné prostředky, například úryvky z knihy Stanislava Rudolfa – Metráček, nebo od spisovatelky Majerové – Robinsonka (konkrétní úryvky jsou v příručce uvedeny) (Jelínková, 1989).

V metodické příručce Přírodopisu (Hainer, Junger, Vodička, 1972) je překvapivě maličko otevřenější přístup k otázce rozmnožovací soustavy. Je zde přímo zmíněno, že o pohlavních otázkách by se mělo mluvit spíše na besedě k tomu určené, konané až po výkladu o dospívajícím jedinci. Zároveň je ale uvedeno, aby téma bylo schválně zařazeno až jako poslední, kdy už vyučující zná kolektiv, měl by umět odhadnout

jejich reakce na dané téma a podle toho volit rozsah a způsob podání učiva. Je to z toho důvodu, že zde nejde jasně určit způsob ani obsah poučení o pohlavních otázkách a je tak trochu na učiteli, jestli bude, nebo nebude chtít žáky v nějakém tématu více poučit.

Něco podobného se objevuje i v metodické stati Občanské nauky (Prášilová, 1973), v hodině Úcta k rodině, péče a výchova dětí, přátelství, láska. Píše se zde, že vyučující se má více zaměřovat na morálně kulturní stránku problematiky, i když se, pochopitelně, nemusí zcela vyhýbat otázkám sexuální výchovy... Dokonce je zde i doporučení na vhodné metody, které by se měli použít. Mohou to být ankety, kde děti zodpovídají problémové otázky, nebo formou odpovědí na anonymní dotazy. Zároveň by měl učitel doporučit vhodnou literaturu, kde by se děti mohly o sexuálních otázkách dozvědět více.

Metodické příručky sloužily jako podpůrný materiál k učebním osnovám. Zmínky o tématech, která spadají do sexuální výchovy, byly v těch samých předmětech a ročnících, jako u učebních osnov. V ostatních ročnících žádné použitelné informace nebyly.

Jelikož se informace obsažené v učebnicích (vybraných na základě získaných informací) u jednotlivých předmětů a ročníků prakticky neliší, pro účely komparace postačil vždy jeden zástupce.

6.3. Současné učební osnovy

Naopak dnes je potřeba uceleného konceptu sexuální výchovy braná jako nutnost. Výchova ke zdraví a kvalitnímu životu by totiž měla zahrnovat právě i tuto stránku lidské osobnosti. Kvalitní sexuální výchova by měla podle vydaného Doporučení MŠMT (2010) zahrnovat tato témata:

- sexuální výchova z pohledu etiky
- ochrana reprodukčního zdraví mladistvých
- HIV/AIDS
- nemoci přenosné pohlavním stykem

- sexuální orientace
- sexuální deviace a deviantní chování
- sexualita a média – bezpečný internet
- genderové aspekty sexuální výchovy
- syndrom CAN (Child Abuse and Neglect)
- sexuální výchova v rodině

Podmínky, za kterých bude výuka a témata realizována, musí být v souladu s platným RVP a legislativou!

Od roku 1995 je poprvé ve Standardu základního vzdělávání (MŠMT, 1995) zavedena výuka Výchovy ke zdraví a Rodinná výchova. Od této doby je sexuální výchova zařazena právě do vyučovacího bloku Výchova ke zdraví, který spadá pod Občanskou výchovu. Tato práce vychází z RVP (MŠMT, 2013) pro základní vzdělávání z roku 2013. Zde je sexuální výchova prezentována v každém ročníku 2. stupně základní školy. Celkově by se daly informace shrnout jako respektování významu sexuality v rovině fyzické, duševní i etické. Dále poukazuje na sexuální zdrženlivost a zodpovědné chování, formy vztahů a lásek. Pokud se ale zaměříme na mezioborové vztahy, MŠMT v Desateru k sexuální výchově (2011) dává jasně najevo, že sexuální výchova by měla také prolínat krom zmíněných i dalšími předměty: Člověk a jeho svět, Přírodopis, Biologie. Zároveň zdůrazňuje, že prim v sexuální výchově by měla mít rodina a to už od narození dítěte.

Mohlo by se zdát, že dnes vše působí poměrně ideálně. Sexuální výchova našla své místo i ve školách, témata jsou daná podle MŠMT. Jako hlavní problém se ale ukazuje nespokojenost některých rodičů. Ti zastávají názor, že o lidské sexualitě by měli informovat pouze rodiče, že to není záležitost školy. Kdo má pravdu, nelze však jednoznačně říci.

7. Komparace vybraných témat Sexuální výchovy

7.1. Rodina

Už od dávných dob je člověk tvorem společenským. Vše, co děláme, děláme v interakci s jinými lidmi. Od narození je naším nejpřirozenějším prostředím rodina, která má za úkol vytvářet nejpříznivější podmínky pro všestranný rozvoj jak fyzický, tak psychický. Je to důležité, protože citový život a citové vztahy jsou pro člověka velmi důležité, protože láska není jen tělesná a sexuální, ale je to i úcta k partnerovi, se kterým se rozhodneme strávit zbytek života (Čihák, Tyrychtr, 1987). Je to tak správně, každý potřebuje mít někoho blízkého, s kým se může podělit o svoje radosti i starosti. Rodina je základním článkem naší společnosti. Takto by se daly shrnout informace o rodině, které jsou ve své podstatě shodné pro obě zvolená období.

Sexualitě se člověk učí již od narození. Proto se, jak již bylo dříve naznačeno, spousta autorů domnívá, že největší podíl na sexuální výchově by měla mít právě rodina. Stejný názor převládá i u těch autorů z doby socialismu, kteří se zabývali sexuální osvětou mládeže. Pondělíčková (1973) zastává názor, že pro správný rozvoj sexuality je důležitá správně fungující rodina, která své děti i v této oblasti informuje. Nedokáže pochopit jak v době, kdy se všechno dere tak dopředu, existují knihy, filmy pro dospělé, nebo články v časopise, stále najdeme veliké množství lidí, kteří o tématu lidské sexuality nevědí stále nic a téma považují za tabu. Na svých příkladech z praxe ukazuje, že na vině je často snaha rodičů toto téma před svými dětmi zatajovat.

Tato tvrzení potvrzuje i Boukal (1971). Jeho knihu sice nemám zařazenou ke komparaci, chci pouze využít jeho výzkumy se závěry uvedené v knize, které mi pomohou ukázat, že informovanost nebyla v té době taková, jaká by měla být, i když na to spousta odborníků poukazovala. Podle něho mladí lidé ve většině čerpají informace o sexuálním životě ze zdrojů, které si sami vyhledají. Organizovaná poučení, která jsou zprostředkována pomocí přednášek, zvolilo minimum účastníků ankety. Dále se zde můžeme dočíst, že více jsou informováni od kamarádů a z literatury než od rodičů. Celkově $\frac{3}{4}$ mladých shledává informovanost za nedostatečnou. Výzkum uvádí, že na informovanosti se podílí i sociokulturní prostředí rodičů.

Pro období socialismu u nás je pro výchovu dobrého občana důležité, aby škola i rodina spolupracovaly. Nabádají k tomu, aby rodina podporovala činnosti školy, dbala na to, aby se děti do školy řádně připravovaly. Dalo by se říci, že vše, co je řečeno ve škole, je posvátné a rodina s tím musí souhlasit a vést děti tím přesně daným směrem – podporovat a věřit státu. Záměrem společnosti je pečovat o ty nejzákladnější vztahy mezi občany státu, které jsou předpokladem spokojeného života v rodině a díky tomu i v celé společnosti. Každý text je zaměřen pouze na plně funkční, bezproblémovou rodinu jako na nástroj pro výchovu dětí.

To se děje i dnes, pouze v socialistickém pojetí rodiny není nastíněný žádný problém, vždy je rodina zcela perfektní.

Oproti tomu dnes nelze předstírat, že je všechno ideální a podle toho textově vypadají i učebnice. Už se zde nehraje na perfektní rodiny, rozebírají se zde i problémy, rozvody, interrupce, právní ochrana rodiny nebo dítěte.

V dnešní literatuře ale nevidí manželství jen černě. Mluví o něm však jako o něčem, co vyžaduje hodně trpělivosti, sebekázně a také tolerance obou partnerů. Představuje to závazek dvou dospělých lidí, kteří se rozhodli žít spolu šťastně až do smrti. Zajímavý je způsob, jak jsou knihy dělány, aby děti nutily k zamyšlení. Například Janošková (2003) ukazuje žákům, že sice pohádky většinou končí svatbou, ale ví někdo, co se pak děje s hrdiny dál? Jak dokážou tolerovat chyby toho druhého, jak překonají rozdíly, které vyplývají z jejich původního zařazení v sociálních skupinách? V textech se rozebírá jak to hezké v manželství, tak i to složité, co může přijít. Odtabuizovala se některá témata, jako syndrom CAN, domácí násilí konané jak na ženě, tak i na muži. Konec konců tato témata jsou zařazena do osnov sexuální výchovy.

U informací už nejde jen o množství textu, ale jde hlavně o to, donutit žáky k zamyšlení, diskusím. A proto i kniha, která má více obrazového materiálu, otázek k zamyšlení a k diskusi než samotného textu, může být plnohodnotným průvodcem danou tematikou, protože hlavně nutí používat mozek.

7.2. Sexuální výchova

V období socialismu veškerá výuka směřovala ke vztahům s pevnými základy. Sex je pak vyústěním a důkazem lásky mezi mužem a ženou, kteří by však měli být ve svazku manželském, aby jejich sexuální chování bylo přijatelné. K zamilovanosti, lásce, manželství a rodičovství se autoři staví téměř totožně. I když tento fakt se dal předpokládat. Tehdejší literatura eticky přijímala pouze manželský sexuální život. Jako příčiny začínání pohlavního života před uzavřením manželství spatřuje např. Rozinajová (1989) hlavně v nevědomosti mladých lidí o následcích svého jednání - o sexuální uvolněnosti vycházející z nezodpovědné propagace anti-koncepce a interrupce, nesprávné interpretace emancipace žen, či nesprávné a škodlivé tvrzení šířené některými autory, že pohlavní život není potřebné vázat na manželství. To všechno jsou nástrahy, které čekají na mladé lidi, aby jim zabránili mít později plnohodnotný vztah v manželství. Protože pokud je někdo například promiskuitní před svatbou, tento prohřešek se s ním potáhne již celý život a bude narušovat manželskou harmonii.

„Dnešní mladí ľudia dávajú vo veľkom počte voľný priebeh uplatneniu sexuálnej túžby a mnohí sa ľahkovážne pohlavne zblížujú. ... Ak by sa trvale rozšírila takáto prax, zbavilo by sa ľudstvo toho najkrajšieho citu, akým je láska.“ (Rozinajová, 1989, str. 30)

Předmanželský pohlavní styk má i další úskalí – nechtěná těhotenství, která zvyšují počet interrupcí, anebo dělají z dívek svobodné matky. Ať se již žena rozhodne situaci řešit tak nebo onak, zanechá to na ní následky, které, opět, zkomplikují její případné manželství. Dále je pak třeba si uvědomit, že svobodná matka nemůže dát dítěti správný model funkční rodiny a tím determinuje šance dítěte mít jednou spokojené manželství.

O rozvoj sexuálního povědomí co se týká změn v období dospívání, se hodně zasloužili zejména manželé Pondělíčkoví, kteří publikovali hodně knih pro dospívající dívky i chlapce: *„Naši nebyli doma a já jsem si prohlížela knížky v otcově knihovně. ... Našla jsem v knihovně knížku, kde to bylo, alespoň myslím, že je to To. Když už nesmím chodit do kina, kde se to všechno ukazuje, alespoň jsem si to chtěla*

přečíst, to není přeci žádné provinění, protože mi je už dávno šestnáct pryč a nemůžu tady přeci žít jako v klášteře.“ (Pondělíčková, 1972, str. 124)

Už tehdy si někteří autoři uvědomovali nutnost dobré sexuální výchovy, která by měla odpovídat věku a rozumu dítěte a otevřeně na to ve svých publikacích poukazovali. Shodně s dnešními autory považovali za nejdůležitější rodinný vzor, i to, že rodina tvoří tu nejdůležitější složku v sexuální výchově, která by měla předávat informace.

U současných učebnic není moc publikací, které by byly zaměřeny čistě jen na sexuální výchovu. Může za to fakt, že Sexuální výchova je zařazena do Občanské nauky, protože sexualita je také významnou složkou naší osobnosti, která utváří jedince a jeho chování ve společnosti. Z toho důvodu se využívají učebnice Občanské výchovy, kde je téma zahrnuto pod Výchovou ke zdraví. Škola si pak dále může zvolit, v jakém rozsahu a hloubce bude studentům informace poskytovat (MŠMT, 2013).

V době, kdy je střídání sexuálních partnerů na denním pořádku, roste počet nakažených pohlavními nemocemi, hlavně pak nakažených HIV, by měla být informovanost mladých lidí na místě. A kdo jiný má možnosti komunikovat a ovlivňovat tak velkou skupinu lidí, než právě škola? Ve státech, kde je sexuální výchova povinná, je snížený výskyt pohlavně přenosných nemocí, méně neplánovaných a brzkých rodičovství (Uzel, 2006).

Co se týká dnešní populárně naučné literatury, která se zabývá tématy sexuální výchovy, má dnes každý nepopsatelné množství. Ke každému tématu existuje nespočet publikací, které jsou více či méně odborné (podle toho, jaké věkové kategorie jsou určeny), s ilustracemi či bez, atd. Narážíme však na úskalí – ne každá kniha je vhodná nebo napsaná správným způsobem. Navíc jednotlivé knihy mohou obsahovat informace, které jsou vhodné pro různé věkové kategorie, což také může přinášet nemalé problémy jak pro rodiče, tak pro pedagogy. Z toho vyplývá, že je sice správné, že je dnes z čeho vybírat, ale musíme více dbát na vhodnost a přiměřenost obsažených informací.

7.3. Antikoncepce a pohlavní nemoci

Tato dvě témata, kterými se lidé zabývali snad od nepaměti, jistě mají v sexuální výchově své místo. V obou komparovaných obdobích si autoři uvědomovali, že je nutné mladé lidi informovat o aktuálních možnostech ochrany před nechtěným otěhotněním a přenosem pohlavně přenosných chorob.

Ovšem v každé době byl jiný způsob podávání informací. V literatuře 70. a 80. let minulého století měla antikoncepce sloužit spíše k redukci počtu dětí již sezdáných párů, které měli potomků dostatek, nebo mladým lidem, kteří zodpovědně přistupují k otázce dětí a uvědomují si, že dokážou vychovat jen určité množství dětí tak, aby z nich byli platní členové společnosti (Strmeňová, 1976). Uváděné možnosti antikoncepce jsou shodné s těmi dnešními. Jedná se o přerušovanou soulož a počítání plodných dnů, kde se uvádí nízká spolehlivost zejména kvůli faktu, že část semene vchází do pochvy ještě před samotnou ejakulací a za druhé, žena nikdy přesně neví, který den je vajíčko připravené k oplodnění a tento akt je dále ovlivňován řadou náhod, které nedokáže ovlivnit. Navíc autoři upozorňují, že tato metoda je vhodná jen pro páry, které jsou zkušené, zejména pak muž, aby věděl, kdy má soulož přerušit.

Dalším způsobem je pesar ve spojení se spermicidními krémy. Je vysvětlen způsob použití, ale aby byl výsledek stoprocentní, vyžaduje tato metoda zručnost ženy a dlouhý čas na přípravu, proto se moc často nepoužívala. Místo toho má veliké uplatnění pánská ochrana, kondom. Nikde však nenalezneme žádné poučení, jak jej nasazovat nebo na co si dát pozor při a po pohlavním styku. Zbylé způsoby (antikoncepční pilulky, nitroděložní tělísko) jsou zmíněny, ale zřejmě nebyly příliš běžné, protože informace o nich jsou hodně omezené.

Jak se ukazuje, nebyl problém v chybějících informacích ohledně antikoncepčních metod, ale hlavně ve špatné informovanosti žen (a jejich partnerů), hlavně pak těch, co bydlely na venkově. Z průzkumů (Trča, 1972) vyplývá, že zhruba 75% žen (nebo jejich partnerů) sice antikoncepci používá, ale používají méně spolehlivé metody jako počítání plodných dnů či přerušovanou soulož. Kondom používá spíše skupina lidí mezi 15- 19 roky, mezi manžely ji používá zhruba o polovinu méně respondentů. Ostatní metody se používají spíše výjimečně. Autor spatřuje východisko ve větším zapojení gynekologů a ženských sester, které by měli daleko více informo-

vat o možnostech, které jsou více spolehlivé (pesar, orální antikoncepce, nitroděložní antikoncepce, atd.)

O pohlavních nemocech jsou informace jen v některých knihách, převážně těch, kteří psali lékaři. Nejvíce prostoru je věnováno syfilisu, chlamydiím a kapavce. O HIV (AIDS) jsou jen málo dostačující informace, nebo zcela chybí. Je to dáno tím, že o HIV se u nás v té době prakticky nevědělo – nevyskytoval se (Národní program boje proti AIDS v ČR, 2013). Dále nikde nenajdeme žádné informace o důležitém vztahu mezi kondomem a prevencí rizika pohlavně přenosných chorob.

Dnes, kdy je pohlavní styk mezi nesezdanými páry společensky přijímán zcela jinak a mít jen jednoho sexuálního partnera se nenosí, se o antikoncepci hovoří zcela otevřeně, s návody na použití i na co si dávat pozor po souloži. Nejčastěji používanou metodou jsou ještě stále asi kondom a antikoncepční pilulky, i když na trh přicházejí nové, nebo vylepšené, metody, jako náplasti, injekce. Moderní je využívání nitroděložního tělíška, které od svého stvoření urazilo velikou proměnou. Hodně je v literatuře rozebírán kondom. Nasazování, použití, ale i jak by se pak měl pár chovat po samotném aktu, aby nedošlo k přenosu spermií do pochvy. To vše je často doprovázeno i ilustracemi. Knihy nabádají, aby každá dívka, která začíná o sexuálním životě vůbec uvažovat, se už, už, radila s gynekoložkou o tom, která metoda pro ni bude nejlepší. Na druhou stranu, všude, kde jsou informace o antikoncepci, už jsou i zmínky o tom, že pokud se nejedná o dlouhodobý vztah, měl by být vždycky použit kondom, kvůli pohlavně přenosným chorobám. Tyto dva okruhy (ochrana a bezpečný sex) jsou vždy u sebe a jsou obsaženy ve všech knihách. Jistě je to krok správným směrem, i když tento fakt je daný současnou situací a rychlostí šíření pohlavních chorob.

V čem se však knihy z obou období shodují, je názor na otěhotnění nezletilých i na případnou interrupci. Ukazují na rizika s následujícími těhotenstvími, na psychické i fyzické obtíže ať již po interrupci nebo v případě, pokud si mladá matka dítě nechá. Všechny knihy proto nabádají k dospělému a rozumnému přístupu, když se dívky rozhodnou k zahájení svého sexuálního života. Z knih vnímám větší naléhavost sdělení ze socialistické literatury, kdy přeci jen informovanost byla podle zjištění na nižší úrovni než je teď, proto na ni kladli daleko větší důležitost.

Poslední, v čem se všechny knihy stoprocentně shodují, je fakt, že žádná anti-koncepce není nikdy úplně spolehlivá. Buď špatnou manipulací, používáním, či zásahem vyšší moci, nebo jak to nazvat. Proto ten, kdo začíná pohlavně žít, by měl mít na paměti, že bude muset popřípadě čelit následkům svého chování a tomu i přizpůsobit výběr partnera, se kterým chce pohlavně žít.

7.4. Hygiena a čistota

Literatura 70. a 80. let minulého století se hojně věnuje hygieně. Jak té celkové, tak hlavně hygieně pohlavních orgánů, zejména ve spojitosti se vznikem zápachu či infekce. Vše popisují opravdu detailně, ale přitom čtivě a laicky, jak je vidět na ukázkách:

„Vřele doporučujeme volnější spodky bílé barvy, kde jde snadněji zjistit ten správný moment, kdy je potřeba vyměnit je za čisté. Na tmavomodrých nebo černých není špína vidět ani po čtrnácti dnech.“ (Jaczewski, Zmijewski, 1980, str. 38)

„K omezení polucí je žádoucí především udržovat v čistotě a v suchu předkožkový vak. ... V tomto předkožkovém vaku se tvoří bělavý maz (smegma) a snadno se tu drží nečistota, popřípadě rozkládající se zbytky semene a moči. Z toho snadno vznikají v předkožkovém vaku opruzení a záněty.“ (Hynie, 1976, str. 40)

„Při menstruaci musíš především dbát o tělesnou čistotu. Aby ti menstruační krev neušpinila tělo a prádlo, musíš používat menstruační vložky a několikrát je vyměňovat. Použitou vložku nevhazuj do WC ani do koše v místnosti. Spal ji nebo zabalenou vhod' do nádoby na odpadky.“ (Kurmová, 1976, str. 15)

Je to v pořádku, otázky je potřeba zodpovídat do všech detailů, protože se spousta věcí děje v tomto období poprvé a když si představíme, co všechno musí snášet člověk, kterým „cloumají hormony“, pak je detailnost jistě na místě. Rodiče v minulosti často nevěděli, jak se svými potomky o této problematice mluvit. Situace je bohužel podobná i dnes. Proto často podávají neúplně informace a konkrétní situace řeší až v momentě, kdy nastanou. Takže lze říci, že knihy pro teenagery by mohly sloužit i pro rodiče, aby dokázali dobře s dětmi hovořit na téma čistota.

Dnes se (i když je v knize více informací o sexu a věcech kolem něho) na hygienu pohlavního ústrojí také nezapomíná. Zde jsou informace stejně jasné, i když ne tak obsáhlé:

„Použité vložky zabalíme do kusu papíru, a buď je spálíme v kamnech, nebo vkládáme do papírového sáčku, ve kterém je pak vyhodíme do popelnice. Pokud se přeci jen někdy stane, že se vložka prokrvácí – v noci nebo při silnějším krvácení – je nutné okamžitě kalhotky vyměnit za čisté.“ (Donát, Donátová, 2007, str. 24)

Navíc zde přibývá i kapitolka hygieny před a po pohlavním styku, což je také důležité, aby mladí lidé znali. Ti, kteří mají dobře naučené hygienické návyky, nemají moc práce navíc. Zdůrazňuje se zde hlavně nutnost omývat pohlavní orgány jako prevenci před infekcí či některými pohlavně přenosnými chorobami, nebo zápachem orgánů, které mohou být dozajista zabijákem lásky.

Ve své podstatě jediným rozdílem mezi oběma obdobími je fakt, že v současné literatuře najdeme zmínky o návštěvě gynekologie – kdy by měla dívka gynekologa poprvé navštívit, že to není nic, čeho by se měla bát, popisují, co je u doktora čeká. Z toho se dá vyvodit, že téma gynekologie bylo v době socialismu tabuizováno.

7.5. Homosexualita a autoerotika

Tato dvě témata k sobě mají v literatuře blíže, než jak by se mohlo zdát. Co se týče onanie a homosexuálních vztahů, všichni výše uvedení socialističtí autoři zastávají v podstatě stejný názor. Téma sice není tabuizováno, ovšem pochvalně o něm také psáno není. Onanie sice není škodlivá, ale jedná se jen o fyzické uvolňování sexuálního napětí, které není vhodné praktikovat, protože čím více tuto činnost provozujeme, tím více tuto aktivitu potřebujeme a stáváme se deviantními. Tím, že onanii odmítáme, zvyšujeme svou vůli a odhodlání a tím se stáváme pro dívku atraktivnější. Homosexualita pak podle autorů vzniká povětšinou ze skupinově prováděné onanie, kterou provádějí hlavně chlapci z různých důvodů. Homosexuály v každém díle vykreslují jako něco špatného, deviantního, před čím je potřeba se bránit a chránit:

„Homosexuálne záujmy, teda sexuálne vzťahy medzi rovnakými pohlaviami, treba považovať za javy úchylné a nezdravé. V mnohých štátoch homosexualitu považujú za spoločensky nežiadúci jav, ba niekde ju aj trestajú. V našej spoločnosti sa na homosexualitu dívame tak, že patrí predovšetkým do rúk lekára.“ (Strmeňová, 1976, str. 42)

Naopak dnes je doba k homosexuálne ladným párom chápanejšia. Na území Českej republiky je možné registrované partnerstvá, homosexuálne styky jsou v knihách prezentované jako odlišnost, kterou bychom měli tolerovat, protože láska je něco, co člověk nemůže ovlivnit. Uzel (2006) tvrdí, že etiologie homosexuality není ještě úplně objasněna, ale doposud získané vědomosti jasně ukazují, že sexuální orientace je vrozená, nelze tedy nikoho „převychovat“.

Masturbace je taky prezentována přijatelněji. Autoři ji berou jako bezpečný způsob sexuálního uspokojení. Onanie k dospívání patří a není potřeba na ní vidět něco nezdravého nebo špatného, naopak – mladý člověk se jejím prostřednictvím učí poznávat vlastní tělo a zjišťuje, co mu příjemné je, nebo naopak není. Nebezpečí hrozí pouze v případě, kdy onanie přeroste v závislost. Je vnímána jako přijatelnější varianta než předčasné zahájení pohlavního života, kdy následky bývají daleko horší.

7.6. Pohled na lásku

K zamilovanosti, lásce, manželství a rodičovství se všichni autoři obou zvolených období staví téměř totožně. I když tento fakt se dal předpokládat. Autoři píšou o tom, jak je každá dívka krásná a čeká na ni někde „princ“, se kterým založí rodinu, bude mít děti. Hezky o lásce píše například Kurmová (1976, str. 26):

„Pravá láska je hluboce intimní cit, plný nezištnosti a ochoty obětovat se pro milovanou bytost. Láska člověka doslova obrodí. ... Jednou zjistíš, že si někdo podmanil tvé myšlenky i srdce. Všechno je na něm krásné, oči i vlasy, chůze i hlas. ... My ženy nikdy nezapomeneme na toho, kdo v nás poprvé rozžehl slunce lásky.“

Na druhou stranu ale upozorňují, že ne vždy mají chlapi jen čisté úmysly, nabádají dívky k opatrnosti a zrazují je před „promiskuitním chováním“ a odkazují na jejich sebeúctu.

Než však dívka toho pravého potká, čekají na ni nástrahy v podobě mužů, kteří hledají jen dívku na jednu noc, nebo jim jde jen o jejich panenství. Musejí si dávat pozor, aby se o nich nemluvilo jako o promiskuitních a chránit si svou pověst. Současně v knihách najdeme informace o nebezpečí pohlavně přenosných chorob (na tuto skutečnost v době socialismu ale upozorňují pouze ty knihy, které psali lékaři):

„Převážná většina lidí mívá vždy jen jednoho milence. Někteří však mívají několik partnerů najednou, což je obvykle označováno jako promiskuitní chování. Pokud takové chování zvolíte, je to vaše volba, ale nesmíte zapomenout na některá důležitá fakta. Zcela mimo otázku morální a náboženskou stojí některá zdravotní rizika, spojená s pohlavním stykem s různými partnery.“ (Stoppardová, 1999, str. 80)

V současné době najdeme knih pro teenagery nepřeborné množství. V tom však může být i úskalí. Některé publikace mohou být velmi zdařilé, plné důležitých, přínosných a adekvátních informací. Existují však i knížky, které jsou vhodné spíše pro adolescenty než pubescenty, i když se tak neprezentují, protože nikde v knize nejde dohledat, pro jakou věkovou skupinu je kniha vhodná. A určitě si žádný rodič nepřeje, aby dívka, která ještě nedosáhla hranice 15 let, četla: „... milenci s nedostatkem zkušeností totiž velmi často zanedbávají předehtu a dosáhnou svého vyvrcholení dříve, než se jejich partnerka vůbec pořádně vzruší.“ (Weber, 2012, str. 75)

Čistě o lásce se dnes píše trochu jinak, než jak tomu bylo dříve. Zabývají se nejen stádiem zamilovanosti, ale i nástrahami dlouhodobých vztahů. V textech lze jasně vidět upozornění, že ani ta největší láska není zárukou spokojeného manželství a „žili spolu šťastně až do smrti“ přináší od obou partnerů značnou dávku tolerance, trpělivosti a ústupků.

Pohled na lásku je již více realistický. Pokud se dva lidé milují, chtějí se vzít a založit rodinu, je to krásné, ale autoři připouštějí, že spokojený partnerský vztah je o kompromisech, kterým se oba partneři učí v průběhu života. Vztah mezi nimi se

stále vyvíjí podle životních změn a událostí, proto je potřeba na něm pořád pracovat a vkládat do něho čas a energii, aby láska nezevšedněla a nevyprchala. Je třeba, aby tato skutečnost byla dětem stále připomínána, ale hlavně, aby tento model viděly i u svých rodičů.

V knihách ze 70. a 80. let 20. století nalezneme naopak zmínky o fungující rodině, kde vše funguje, dodržuje se úcta ke starším (děti – rodiče, děti – prarodiče). Informací o problémech, rozvodech, domácím násilí nalezneme jen opravdu velice málo.

7.7. Obrazový materiál

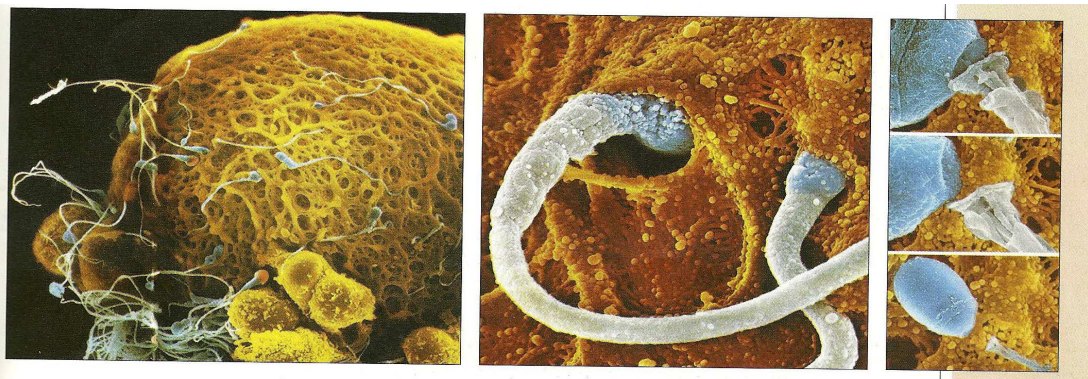
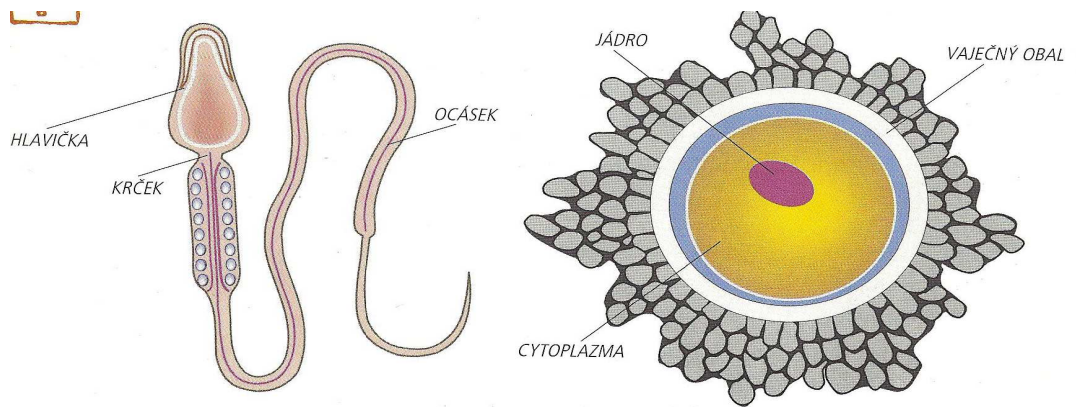
Ilustrace jsou důležitou součástí každé učebnice. Pomáhají čtenáři lépe pochopit a zapamatovat si probíranou látku, snáze pochopit propojenost mezi jednotlivými funkcemi a procesy.

Pokud vezmeme do ruky kteroukoli publikaci, nedokázali bychom z obrázků rozmnožovací soustavy rozpoznat, z jaké doby kniha je. Obrázky jsou si tak podobné, že to skoro vypadá, jako by od sebe opisovali. Je to logické. Namalovat mužské či ženské pohlavní ústrojí tak, aby odpovídalo pravdě, jde opravdu jen jedním způsobem. Popisky k obrázkům, které označují jednotlivá místa pohlavního ústrojí, jsou v dnešní době trochu podrobnější.

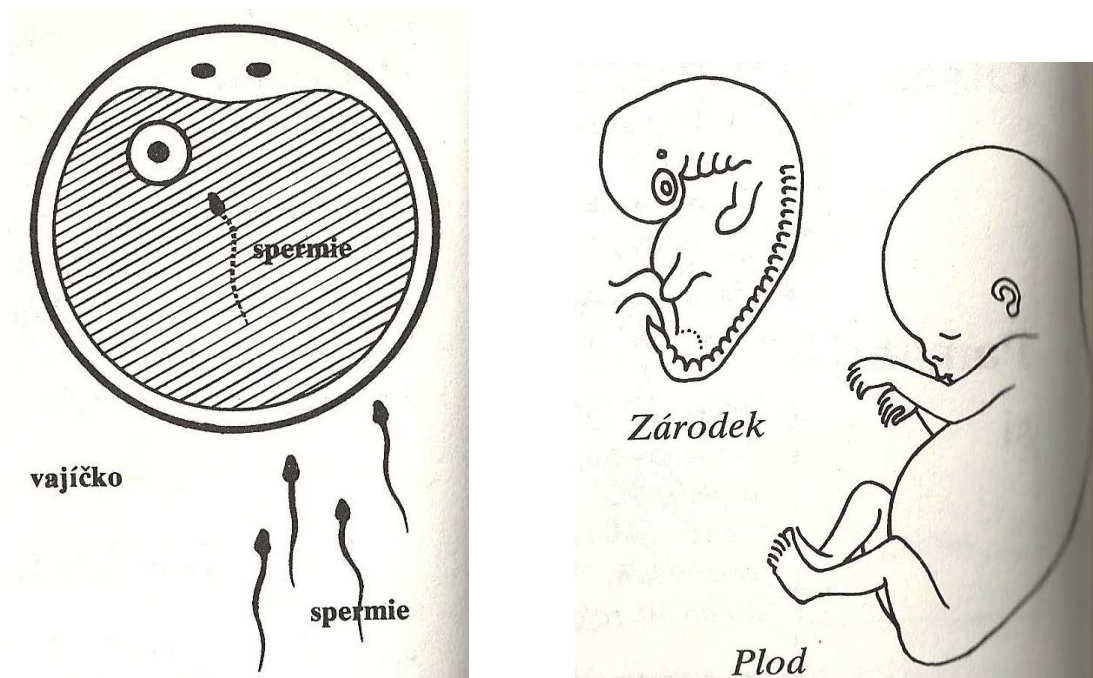
Umístění obrázků pohlavních orgánů v textu literatury je hodně podobné – příkládám to tehdejší dobré znalosti toho, jak se dá dobrou učebnicí ovlivňovat postoj žáků. Obrázky jsou v každé učebnici hned na úvodu, aby snad nalákaly pozornost. Velikost obrázků je také dost podobná ve všech učebnicích. Jejich rozměry se přizpůsobují velikosti učebnice, zabírají vždy značnou část stránek oproti textu.

Dále se ilustrace téměř shodují ve znázornění ženské i mužské pohlavní buňky a jejich průniku. I na tomto případě není s podivem, že tomu tak je, protože opět platí, že jde o věci, které se dají znázornit pouze jedním způsobem. Dnes jsou však ilustrace moderněji pojaté, díky technologiím a lepším možnostem znázornění. Jsou

tištěné barevně, což jim bezesporu přidává na atraktivitě. V neposlední řadě jsou obrázky opět lépe a více dopodrobna popsány, například stavba vajíčka:

Obr. č. 4: Janošková, 2006, str. 119

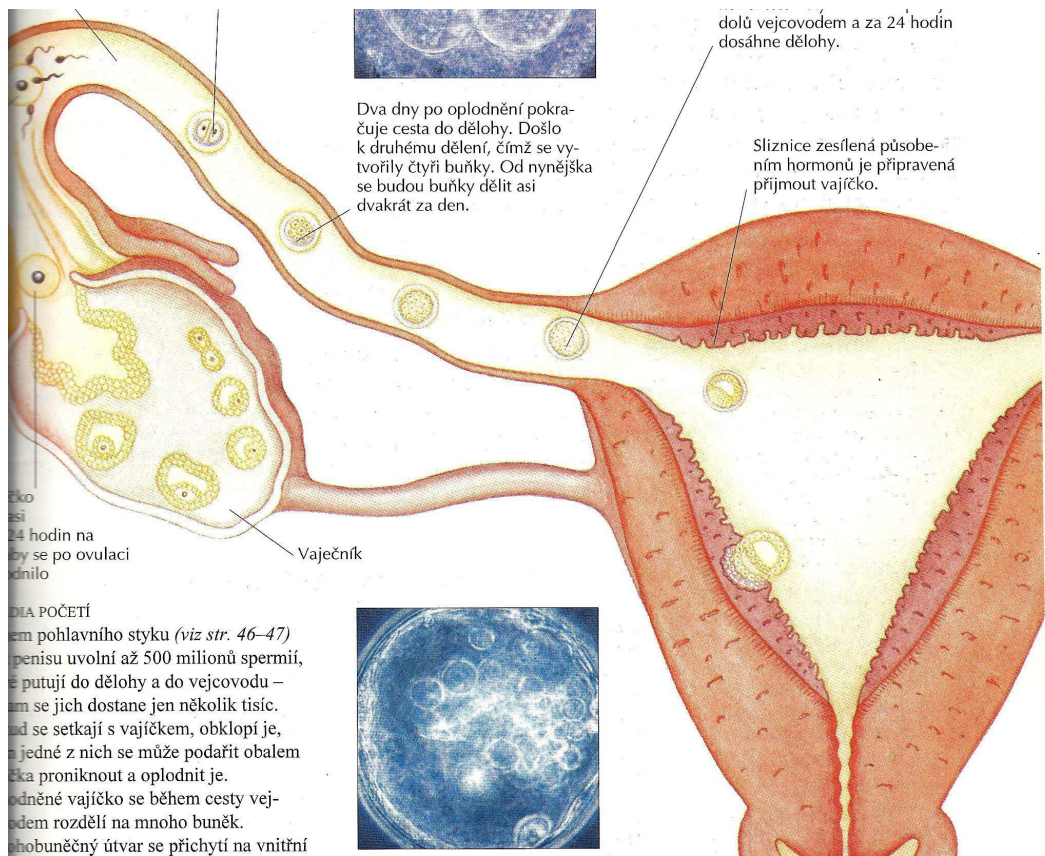
Obr. č. 3: Malá, 1979, str. 31

Obrazový materiál rozmnožovací soustavy se od sebe lišil velmi málo a v obou případech byl shodný s reálem. I umístění obrázků v textu bylo shodné, stejně jako velikost, pouze barevnost je u modernějších obrázků lepší a zajímavější. Jediné co se lišilo, byly popisky k jednotlivým částem pohlavních orgánů. Ve starších učebnicích je shledávám jako nedostačující nebo mylné (pokud je popiska pyj nahrazena jen vyznačenou močovou trubicí, jde o nepravdivé informace).

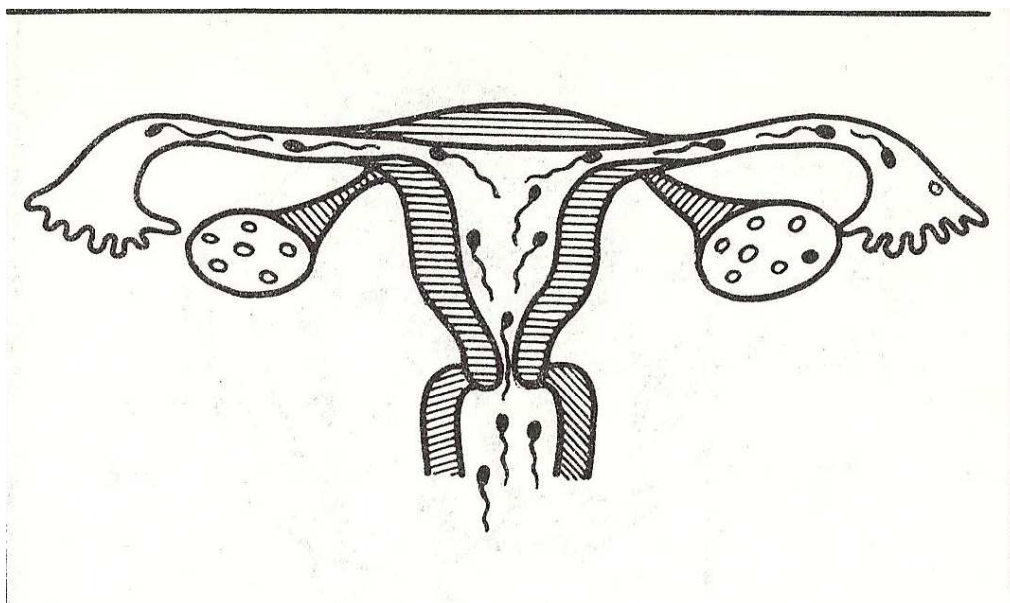
Dalším bodem, kde se ilustrace shodují, jsou znázorněné menstruační kalendáře pro dívky. Samozřejmě, dnes existují různorodé mobilní aplikace, které nahrazují ty klasické papírové kalendářiky, které naše maminky a babičky nosily v peněženkách, ale princip je stále stejný – označování prvního dne menstruace, její síla i délka. Je to šikovný pomocník a berlička pro ženy, aby měli přehled o svém menstruačním cyklu, nebo aby ho mohli v případě potřeby ukázat svému gynekologovi. Takovýto kalendář můžeme mít v podstatě z čehokoliv, kde jsou označeny měsíce den po dni, má nepřeberné množství podob, proto i v každé knize, kde jsem našla jeho grafickou podobu, vypadal jinak, ale vždy byl založený na stejném, správném principu.

Dále se ilustrace již začínají lehce rozcházet - znázornění procesu oplodnění vajíčka spermii a samotné těhotenství. To je v dnešní literatuře zajímavější, více zpracované. Možná ten dojem vytváří barevnost obrázků, černobílé jsou obvykle ne tak chytlavé. Obrázky jsou větší, umístěné přímo v textu u tématu. Ke každé fázi pohybu vajíčka jsou popisky, co se s ním právě děje, kde se nachází, když dojde k případnému oplodnění... Oproti tomu obrázky z doby socialismu jsou v literatuře výjimečně, jsou umístěny vzadu, v obrazové příloze, bez popisků, navíc jak si můžeme všimnout, spermie jsou zakresleny až skoro u vaječnicků, což je špatně, navíc nelze vidět místo, kde by mělo dojít k průniku s uvolněným vajíčkem.

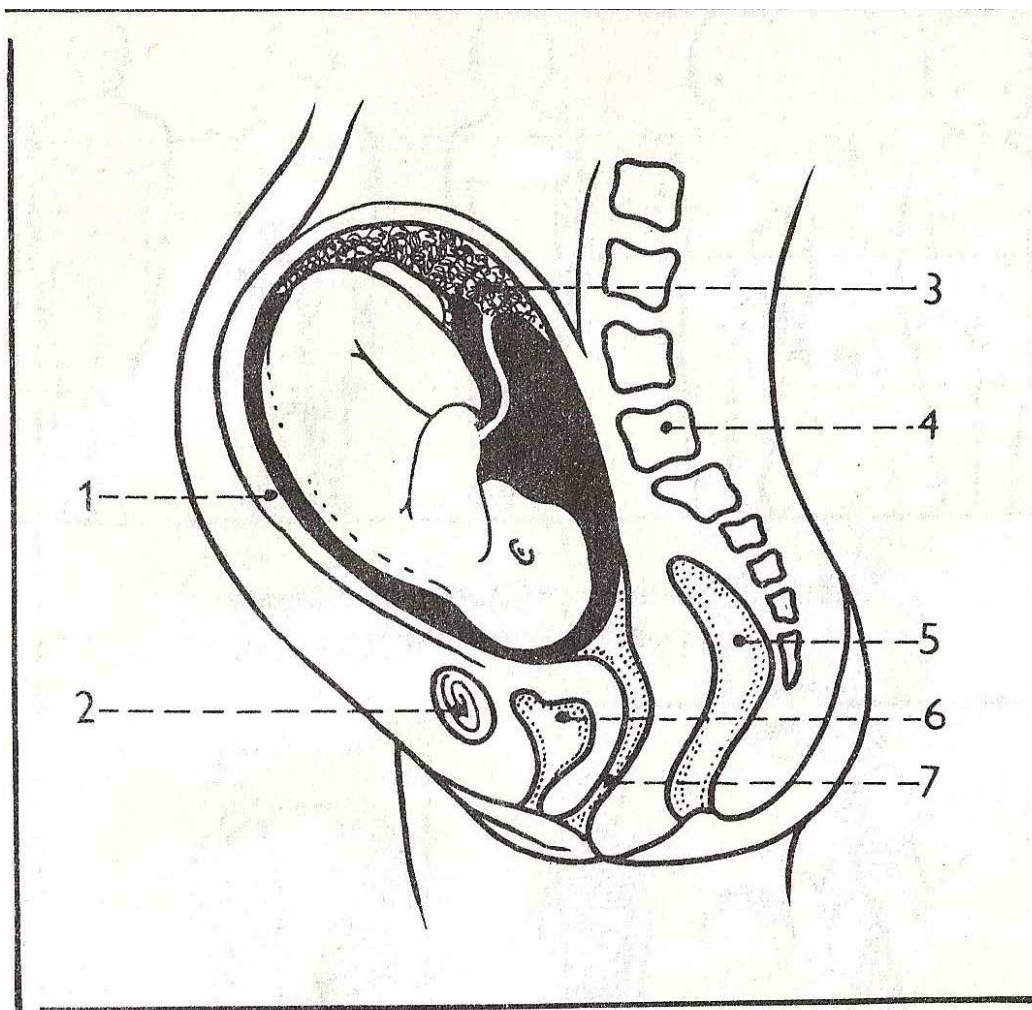
Při oplodňování vajíčka můžeme níže vidět, jak spermie doputovaly vejcovodem do záhybu, kde dochází k oplodnění a dále jak se oplodněné vajíčko dělí a zahnízdí se v děloze:

Obr. č. 9: Fenwick, 1996, str. 71

Obr. č. 10: Jaczewski, Zmijewski, 1980, str. 188

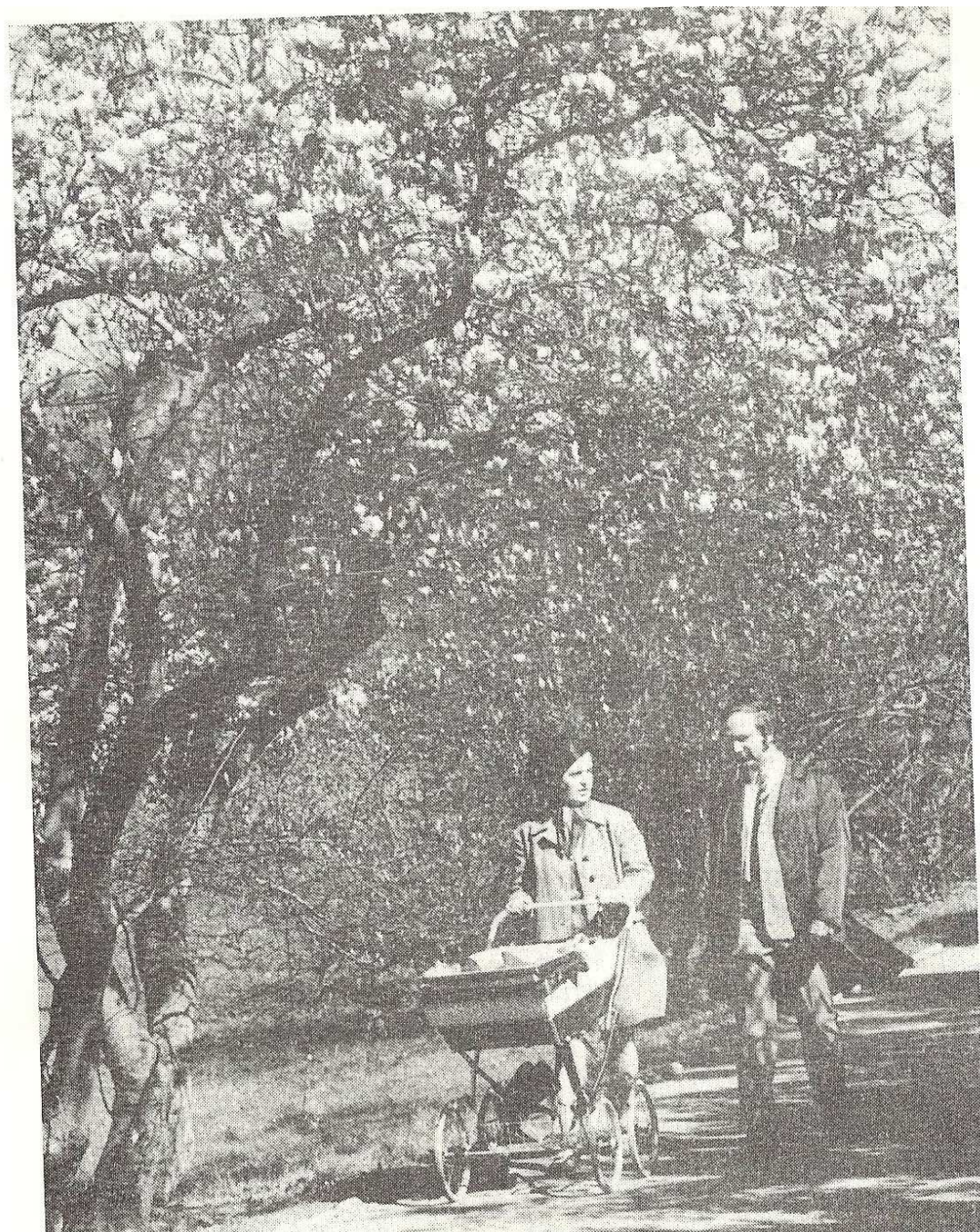
Průřez dělohou těhotné ženy s plodem:

- 1 — stěna dělohy, 2 — stydká spona,
 3 — plodové lůžko, jímž se plodu dodávají
 výživné látky a kyslík, 4 — páteř,
 5 — konečník, 6 — močový měchýř,
 7 — pochva. Čím je zárodek větší,
 tím více se stěny dělohy roztahují
 a děložní dutina se zvětšuje.

Je to nezbytné, aby plod měl dost místa.

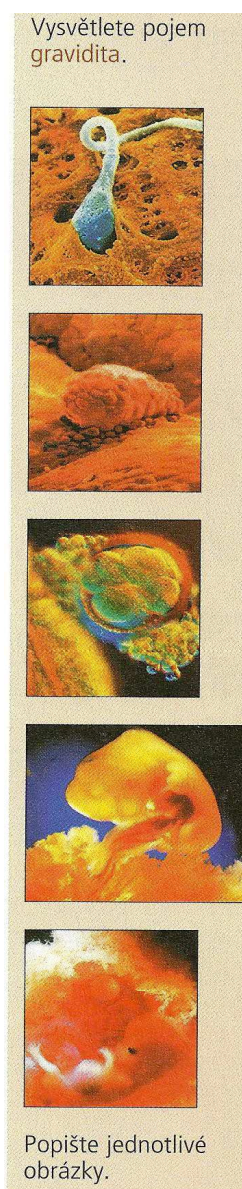
Až do narození je organismus
 plodu spojen s matčíným organismem
 pupečníkem, na jedné straně upnutým
 k plodovému lůžku a na druhé
 straně spojeným s břišní
 dutinou plodu.

Toto jsou však jediná témata, která v době socialismu přibližují sexuální výchovu a která se výrazněji shodují s těmi dnešními. Reálný obrazový materiál se mimo biologii člověka z této doby moc neobjevuje. Pokud tam nějaký je, jde z velké části o perokresby s malůvkami, které slouží spíše k odreagování čtenáře, nebo obrázky dívky či chlapce, nebo přírody a v ní šťastný manželský pár s kočárkem:

Obr. č. 7: Čihák, Tyrychtr, 1987, str. 79

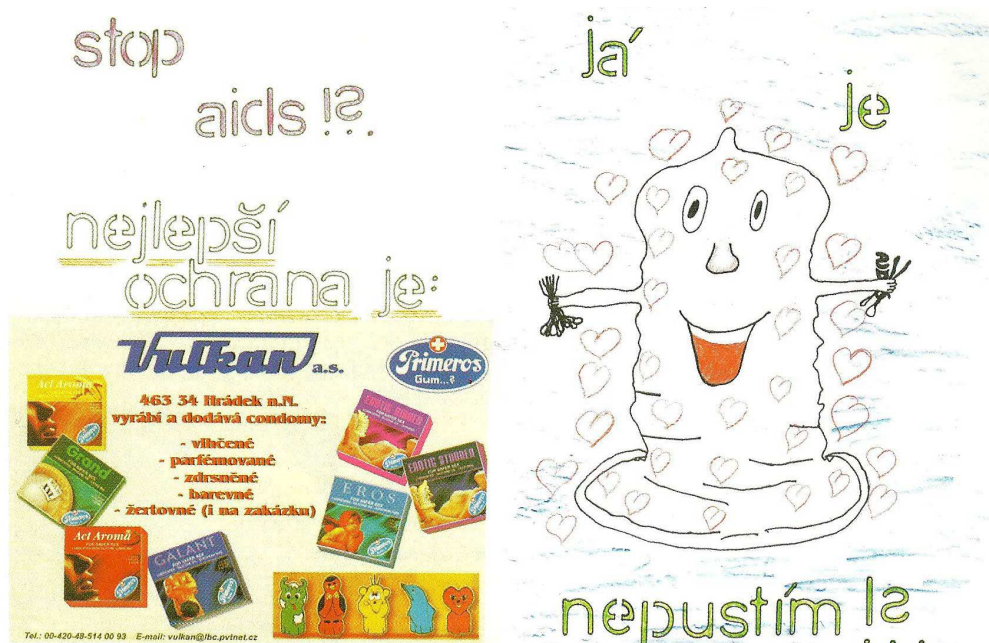
Dnes je tomu jinak. V učebnicích i populárně naučné literatuře najdeme hodně ilustrací, které jsou zaměřeny na téměř každou kapitulu sexuální výchovy. Jsou vkládány jak fotografie, tak zajímavé kresby, které znázorňují vše, co daná kapitola probírá. Zajímavý je obrazový materiál, který je realistický, vystihuje přesně děje a dává nám komplexní představy. Jako příklad může být znázorněný průnik spermie do vajíčka a vývoj zárodečné buňky do stádia embrya. Právě tyto obrázky jsou důležité, aby si dospívající dokázal představit, jak vypadají věci reálně:

Obr. č. 8: Janošková, 2006, str. 141

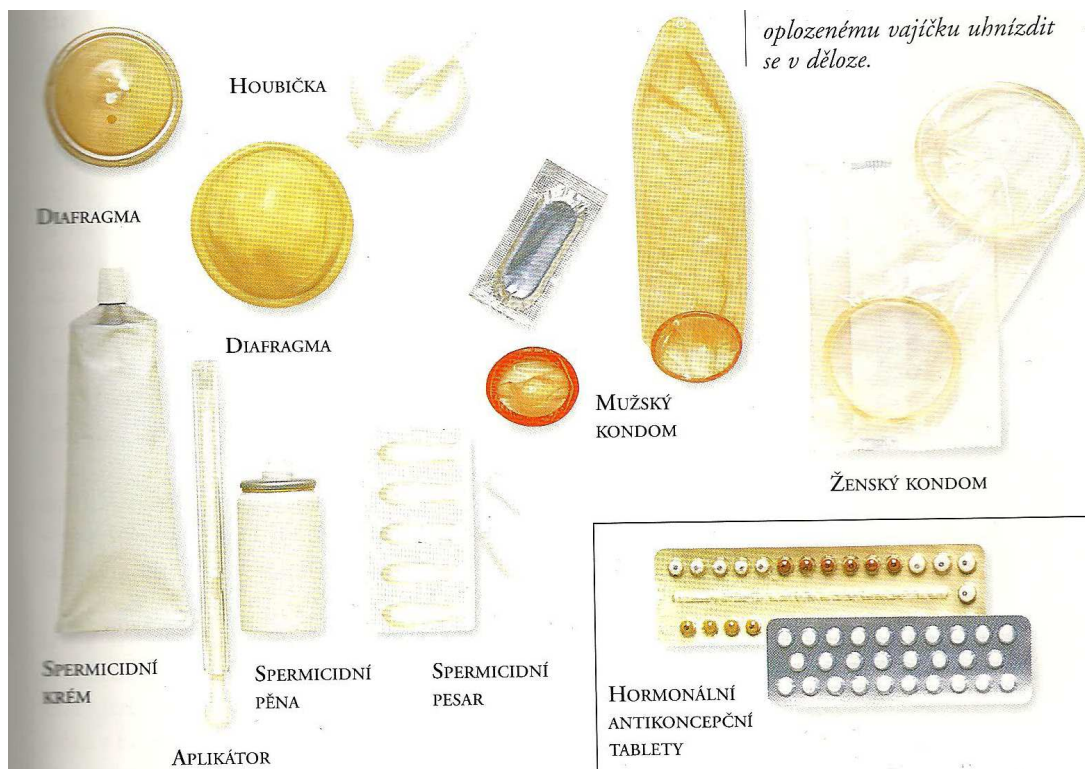
Dnes je mnohem více možností reálně vidět například početí a vývoj dítěte v děloze. Například na internetových stránkách youtube.com nalezneme spoustu zajímavě udělaných videí na toto téma, která se dají při hodinách sexuální výchovy použít. Dále je i spousta videokazet/DVD určených přímo do hodin Biologie, kde je celý proces od vniknutí spermií do pochvy až po narození (např. Byl jednou jeden život, dokumenty BBC).

Jako přínos dnešní literatury jsou určité i znázorněné antikoncepční metody, které byly v socialismu pouze teoreticky vysvětleny (a to ještě jen některé), ale i ukázaná správná technika používání kondomu, pesaru či nitroděložního tělíška. Obrázek níže je lehce nadsazený, přesto si každý dokáže domyslet, k čemu slouží. Jako primární prevence před pohlavně přenosnými chorobami a otěhotněním existuje pouze jediná spolehlivá metoda a tou je kondom. Je s podivem, že v dnešní moderní době stále stoupá počet nakažených virem HIV (Státní zdravotní ústav, 2012), což je znepokojující informace, na kterou by se měli odborníci jistě zaměřit.

Vytvořte informační letáky propagující prevenci nechtěného těhotenství.

Obr. č. 5: Janošková, 2006, str. 135

POUŽITÍ MUŽSKÉHO KONDOMU

Mužský kondom je snadno dostupná a jednoduše použitelná bariérová antikoncepční metoda. Navlékání kondomu nemusí být ani trapné, ani nepříjemné, pokud je zařadíte jako součást milostné předehry. Někteří chlapi dávají

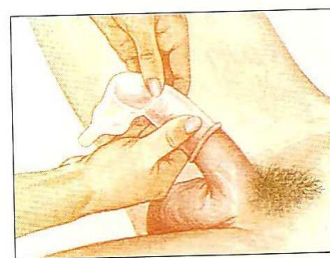
přednost tomu, aby jim kondom navlékla dívka. Po styku jej nesundávejte dřív, než je pyj mimo pochvu. Prohlédněte jej, zda je neporušený a zahodte ho nejlépe do záchodu.

1 Kondom může mít na konci špičku. Ať ji má či nikoliv, konec nejprve stiskněte a vytlačte všechnu vzduch, aby v něm bylo místo pro sperma.

2 Když je pyj ztopořený, navlékněte na něj kondom od žaludu až k tělu. Společnými silami to můžete považovat za zábavnou část předehry.

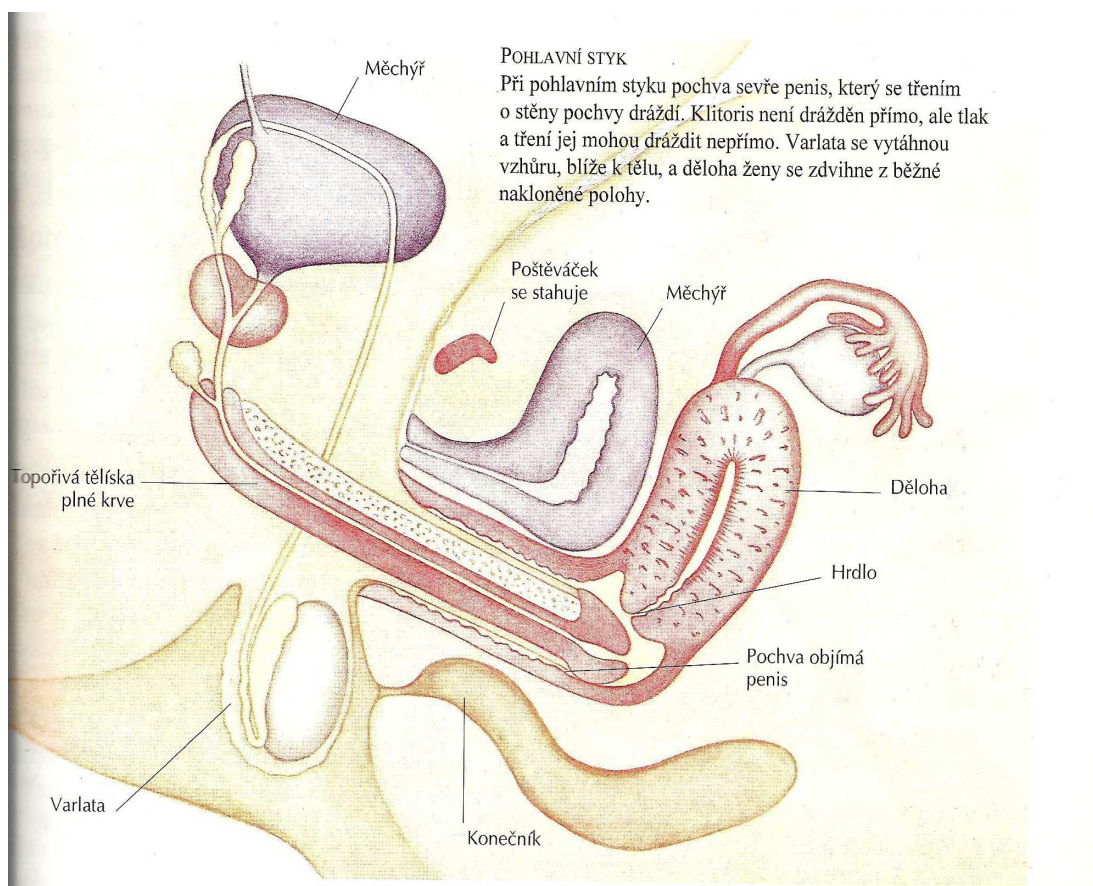

3 Po ejakulaci si chlapec přidrží kondom na pyji. Když je mimo pochvu, sundá kondom a zahodí ho.

Obr. č. 6: Stoppardová, 1999, str. 69, 71

V 70. a 80. letech minulého století žádné takové ilustrace neexistovaly. Nikde nebyl ani text popisující správné použití této hojně rozšířené antikoncepční metody. Ty byly jen vyjmenovány a byl popsán princip fungování, nic víc.

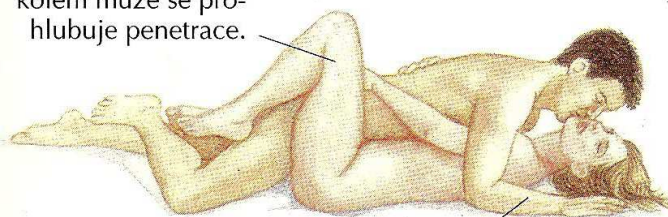
Největší rozdíl mezi socialistickou a dnešní literaturou však je nepochybně v některých tabuizovaných tématech. Jedním takovým bylo například již zmíněné znázornění antikoncepčních metod a jejich používání, dalšími jsou znázornění pohlavního styku a sexuálních poloh. Tyto obrázky v dřívější literatuře absolutně neexistovali. Dnes jsou obrázky vkusné, nijak nepohoršují a pomáhají vykreslit celkovou představu žáků o procesech tak samozřejmých a pro člověka potřebných jako je třeba spánek. Opět jsou použity i vhodné popisky, které napomáhají lepší orientaci v obrázcích:

Obr. č. 13: Fenwick, 1996, str. 47

POLOHY PŘI SEXU

Ovinutím nohou kolem muže se prohlubuje penetrace.

Muž se podepírá na rukou.

Hlavní nevýhoda poloh, kdy je muž nahoře, je nedostatečné dráždění klitorisu během styku.

Když je žena během styku nahoře, ovládá situaci a ona nebo její partner může dráždit klitoris prsty.

Žena může ovládat pohyby muže.

Muž má požitek z toho, že vidí svoji partnerku.

Žena, jejíž váha spočívá na kolenou, se může volněji pohybovat.

Obr. č. 14: Fenwick, 1996, str. 51

Obrazový materiál se v určitých věcech shoduje. Je to z důvodu existujících věcí, jako například pohlavních orgánů, které nelze vykreslit jinak. Těchto poměrně vzácných shod ale mnoho nenajdeme. Hodně témat bylo, co se týká obrazového materiálu, tabuizována – buď v knize zcela chyběly, nebo byly umístěny na konec knihy, do příloh. Pokud si z knížek odmyslíme ilustrace, které měly jen funkci k odreagování čtenáře, mimo rozmnožovací soustavy tam jiné přínosné ilustrace moc nenajdeme. Je to škoda, aby byl obrazový materiál přínosný, je dobré, aby byl umístěný přímo v textu, kdy ihned zaujme a pomůže čtenáři orientovat se v textu i informacích.

ZÁVĚR

Práce se věnovala porovnání výukových materiálů se sexuální tematikou z dob socialismu se dneškem. Komparace učebních materiálů pro sexuální a vztahovou výchovu nebyla tak jednoduchá, jak by se mohlo na první pohled zdát. Předpoklad velice rozdílných informací byl zcela mylný.

Prvním problémem byla skutečnost, že šlo o komparaci literatury, u které je předpoklad naprosté odlišnosti předpokládáný. S touto skutečností se počítalo, ale cílem bylo vyzdvihnout veliký posun od dřívější nevědomosti ke dnešní přesycenosti informacemi. Bohužel až při zpracovávání se ukázalo, že tehdejší ideologie byla i v této oblasti natolik silná, že měla na celkovou výuku zásadní význam, což se projeví i na práci samotné.

Učebnice Biologie a Přírodopisu, které se zabývají rozmnožovací soustavou, se prakticky neliší. Stejná terminologie, obrázky, informace. Jedná se o informace, na kterých nelze moc věcí měnit. Nejde se nijak přizpůsobit režimu, lidské tělo zkrátka funguje stále stejně, ať je tu socialismus nebo demokracie. Na začátku vypadaly informace z učebnic 70. a 80. let 20. století hodně stručné, obsahovaly ale vše, co je nutné o rozmnožovací soustavě vědět. V porovnání s ostatními soustavami jí bylo ale věnováno málo prostoru. Na druhou stranu, u dnešních učebnic je tomu, co se rozsahu textu týče, stejně. Co rozhoduje, je obrazový materiál, který je dnes poutavější a tím učebnice ztráktívňuje.

Více se o tématu dozvíme v materiálech Občanské nauky a populárně naučné literatury pro dospívající. Zde se v první řadě již setkáváme s některými tabu, jako jsou například zneužívání nebo deviace. O těch se v socialistické literatuře nedočteme prakticky vůbec nic nebo jen málo a spíše zkresleně. Vědeckost a pravdivost informací je u obou časových období v pořádku, věci, které jsou v literatuře uvedeny, jsou správné, jen mají v každé době jiný charakter, podle toho, co pro konkrétní dobu bylo důležité. Pro socialistickou literaturu byla prvním místě rodina. O ní se dozvíme spoustu hezkých věcí, které by neškodilo připomínat i dnešní mládeži – úcta k rodičům, potřeba pevné a stabilní rodiny. Nikde se ale nevyskytovaly konkrétní informace o návštěvě gynekologie, kterou by děvčata měla absolvovat ve formě pre-

ventivních prohlídek stejně, jako například zubaře. Dalším tabu jsou sexuální deviace a zákony chránící naše tělo před znásilněním či zneužíváním všeobecně. Zmínky o nich najdeme, ale jsou poměrně nedostačující. Zde je vidět obrovský posun, protože ve skoro každé současné knize najdeme rady, jak se chovat v konkrétních situacích, co je protizákonné, většinou knihy obsahují i telefonní čísla a internetové odkazy na organizace, které se konkrétní problematikou zabývají. Nic není jen perfektní, určitě i v té době byly takové věci jako syndrom CAN nebo nefunkční rodiny, znásilnění. To by ale nevypadalo pro režim dobře, proto se o tom nikde nemluvilo a nepsalo. I když homosexualitu a onanii brali jako něco špatného, alespoň o tom autoři směli psát. Nikde nebyla zmínka, že by autoerotika byla něčím, co škodí zdraví. Brali to jako něco, co člověk asi vždycky dělal, dělá a bude dělat, ale mělo by to být jen za účelem uvolnění velkého napětí, ne pro radost. Pokud se to dělá za účelem slasti a k tomu v kolektivu chlapců, může to být jedna z příčin vzniku homosexuality. O pohlavně přenosných chorobách se zmiňují pouze lékaři, kteří s nimi měli možnost přijít do styku.

Dnešní literatura naopak důležitost rodiny tak trochu odsouvá do pozadí, kvůli většímu objemu informací všeho druhu. Velkou hrozbou jsou pohlavně přenosné choroby, které se, i přes veškerou primární péči a osvětu, rozšiřují daleko více, než jak tomu bylo dříve. Přeci jen je ale v této oblasti posun – více a konkrétnější informace, protože dnes jsou lepší podmínky pro jejich zkoumání. Další oblast, o které se můžeme dnes daleko více dočíst, jsou sexuální deviace, zneužívání či znásilnění. Společnost nikdy nebyla a nebude perfektní, proto by měly být dostupné i informace, které sice nejsou pozitivní, ale do života zkrátka patří. Je zde i rozdíl v náhledu na autoerotiku a homosexuály. Dospívající člověk, aby měl uspokojivý sexuální život, musí vědět, co ho vzrušuje, co se mu líbí. A jak jinak to má zjistit než tím, že to bude sám na sobě zkoušet? Je to přirozené, dokonce tak moc, až to pomalu vypadá, jako by se jednalo o žádoucí jev, protože jinak nebude člověk schopen mít plnohodnotný sexuální život. No a homosexualita je věc každého z nás. V demokratické společnosti by nevypadalo dobře, kdyby skupina s jinou orientací byla znevýhodňována, proto se v literatuře všeobecně přijímá, i když realita ještě stále taková není.

Všechny knihy obsahují informace, které daná společnost spatřuje jako důležité. Obě komparovaná období považují za zásadní znalost pohlavních orgánů muže a ženy, prevenci pohlavně přenosných chorob a seznámení se nejčastějšími typy těchto nemocí. Dále se pozornost obrací na menstruační cyklus a poluce. Všechna tato témata jsou popisována odbornými, přesnými výrazy, ale přitom je zachována jednodušeost textu, aby informace, které čtenář přijímá, byly lehce srozumitelné. Zároveň ve všech knihách jsou používány ty samé výrazy pro věci i procesy.

Uspořádání jednotlivých témat v knihách nepodléhá žádnému vzoru. Autoři si sami volí formu i to, v jakém pořadí témata zařadí a jak velkou pozornost jim budou věnovat. Někdo člení problematiku do krátkých kapitol, jiný si vymyslí fiktivní postavu a popisuje její strasti v probíhajícím období plném změn.

Překvapením bylo, že už tenkrát někteří autoři zastávali názor, že je nutná nejen rodinná, ale i sexuální výchova, které spolu dohromady dávají mladým lidem základy pro zdravou a šťastnou rodinu. Rozcházel se však v názoru, kolik informací by měli dospívající lidé dostávat. Nejčastější byl názor, že informace, které byly tehdy v oblasti sexuální výchovy podávány, byly dostačující, ale učitel z nich musel umět vytěžit maximum. Také se objevoval názor, který mají i dnešní autoři, že velice záleží na osobnosti a zkušenostech vyučujícího, který kolikrát neví, jak informace sdělovat – buď kvůli vlastní neznalosti, nebo kvůli studu.

Je těžké, říci, které knihy jsou dobré a které ne. Já se přikláním k variantě propojit literaturu z obou komparovaných období, vybrat z nich to dobré a správné. Pak si myslím, že by vznikaly knihy, které jsou vyčerpávající jak z hlediska sexuální, tak vztahové výchovy, a které by dokázaly provést dospívajícího člověka celým tím složitým procesem dospívání.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. AUGUSTYN, Józef. *Sexuální výchova v rodině a ve škole*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, Pomoc pro život, 1998. ISBN 80-7192-331-1.
2. BAUER, Jan. *Sex v dějinách*. Třebíč: 2003. Akcent. ISBN: 80-7268-252-0.
3. BENEDICT, Helen. *To není vaše vina!: rádce pro ženy, muže, dospívající, jejich přátele a rodiny: jak se vyrovnat se sexuálním napadením*. Vyd. 1. Praha: One Woman Press, 2003. ISBN 80-86356-17-5.
4. BÍLEK, Josef. *Sexuální výchova dívek a výchova k rodičovství na 2. stupni ZDŠ: předpoklady pro šťastné manželství. Materiály pro výuku péče o dítě v 9. třídě ZDŠ*. Josef Bílek, Marie Bílková, Vlasta Filipová. České Budějovice: Krajský pedagogický ústav, 1975. 80str.
5. BORNEMAN, Ernest. *Encyklopedie sexuality*. Praha: Victoria Publishing, 1993. ISBN 80-85605-17-1.
6. BOUKAL, Vítězslav. *Mládež a sexualita: příspěvek k poznání morálky dnešní mládeže*. Praha: Melantrich, 1971. Živé myšlenky (Melantrich), sv. 22.
7. BURIÁNEK, Jiří. *Sociologie: pro střední školy a vyšší odborné školy*. Praha: Fortuna, 1996. ISBN 80-7168-304-3.
8. CAPPONI, Věra, HAJNOVÁ, Růžena, NOVÁK, Tomáš. *Sexuologický slovník*. 1. vyd. Praha: Grada, 1994. ISBN 80-7169-115-1.
9. CIGER, Juraj. *Normalita a mravnost osobnosti*. 1. vyd. Bratislava: EPOCHA, 1970. Kapitola 2. Bližšie ozrejmienie základnej terminologie, s. 51 – 55.
10. ČIHÁK, Jozef, TYRYCHTR, Zdeněk. *Občanská nauka pro 8. ročník základní školy*. 4. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987.
11. ČIHÁK, Jozef, TYRYCHTR, Zdeněk. *Metodická příručka k občanské nauce pro 8. ročník základní školy*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983. Metodické příručky.

12. DAWSON, James. *Jak být klukem: vše co jste chtěli vědět o pubertě a báli jste se googlit*. Praha: Argo, 2015. ISBN 978-80-257-1581-9.
13. DOLEČEK, Josef, SKOUPIL, Zdeněk, ŘEŠÁTKO, Miloš. *Teorie tvorby a hodnocení učebnic pro odborné školství*. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství technické literatury, 1975.
14. DONÁT, Josef, DONÁTOVÁ, Nora. *Důvěrně a otevřeně o sexualitě: sexuální výchova pro základní školu a nižší ročníky víceletých gymnázií*. 2. aktualiz. vyd. Praha: Fortuna, 2007. ISBN 978-80-7168-990-4.
15. DOSTÁLOVÁ, Jana, HARVÁNEK, Jaromír. *Základy teorie práva*. Ostrava: Key Publishing, 2007. Právo (Key Publishing). ISBN 978-80-87071-21-2.
16. FAGERSTRÖM, Grethe, HANSSON, Gunilla. *Petr, Ida a miminko: kniha o soužití v rodině*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1992. ISBN 80-00-00253-1.
17. FENWICK, Elizabeth, WALKER, Richard. *Sexuální výchova: průvodce citovým a tělesným dozríváním*. Čes. vyd. 1. Praha: Agentura Cesty, 1996. ISBN 80-7181-022-3.
18. HAINER, Vojtěch, JUNGER, Alfons, VODIČKA Antonín. *Metodická příručka k učebnici Přírodopis pro 8. ročník ZDŠ (Biologie člověka)*. 5., upr. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972. Pomocné knihy pro učitele.
19. HÁJEK, František. *Kapitoly ze sociologie výchovy*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1975. Kapitola VII. Mládež, výchova a konflikty generací, s. 165 – 179.
20. HYNIE, Josef. *Dospíváte v muže*. 5. upr. vyd. Praha: Avicenum, 1976.
21. JACZEWSKI, Andrzej a Jerzy ZMIJEWSKI. *Knížka pro chlapce: o dorůstání a dospívání*. 1. vyd. Praha: Avicenum, 1980.
22. JANIŠ, Kamil, ČÍŽKOVÁ, Šárka. *Slovník frenventovaných pojmů k rodinné a sexuální výchově*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007. ISBN 978-80-7041-153-7.

23. JANIŠ, Kamil. *Učební text k problematice rodinné a sexuální výchovy*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2008. ISBN 978-80-7041-898-7.
24. JANIŠ, Kamil, TÄUBNER, Vladimír. *Na pomoc studentům a učitelům v sexuální výchově*. Hradec Králové: Gaudeamus, 1998. ISBN 80-7041-194-5.
25. JANIŠ, Kamil, TÄUBNER, Vladimír. *Didaktika sexuální výchovy*. Hradec Králové: Gaudeamus, 1999. ISBN 80-7041-902-4.
26. JANOŠKOVÁ, Dagmar. *Občanská výchova 9: Rodinná výchova 9 : učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2006. ISBN 80-7238-528-3.
27. JANOŠKOVÁ, Dagmar. *Občanská výchova 7: Rodinná výchova 7 : učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2004. ISBN 80-7238-325-6.
28. JANOŠKOVÁ, Dagmar, ČEČILOVÁ Anna, ONDRÁČKOVÁ Monika. *Občanská výchova s blokem Rodinná výchova pro 6. ročník základní školy a primu víceletého gymnázia*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2003. ISBN 80-7238-207-1.
29. JELÍNKOVÁ, Antonie. *Metodická příručka k občanské nauce pro 6. ročník základní školy*. 2. přeprac. vyd. Praha: SPN, 1989. Metodické příručky k učebnicím.
30. JELÍNKOVÁ, Antonie. *Metodická příručka k občanské nauce pro 6. ročník základní školy*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981. Metodické příručky.
31. JUNG, Carl Gustav, BARZ, Helmut. *Výbor z díla. Člověk a kultura*. Vyd. 1. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2012. ISBN 978-80-85880-70-0.
32. KREITMAN, Tricia, SIMPSON, Neil, JONES, Rosemary. *Co tvůj frantík, mladý muži?: klukovské minimum*. 2. vyd. Praha: Albatros, 2010. ISBN 978-80-00-02631-2.

33. KURMOVA, Helga. *Než budeš ženou*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976.
34. MALÁ, Helena. *Kapitoly z biologie člověka*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1979.
35. *Malá československá encyklopedie*. 1. vyd. Praha: Academia, 1987. V. díl
36. MAŇÁK, Josef. *Kapitoly z metodologie pedagogiky*. Brno: Masarykova univerzita, 1994. ISBN 80-210-1031-2.
37. MAŇÁK, Josef, KLAPKO, Dušan (eds.). *Učebnice pod lupou*. Brno: Paido, 2006. Pedagogický výzkum v teorii a praxi. ISBN 80-7315-124-3.
38. MAŇÁK, Josef, KNECHT, Petr (eds.). *Hodnocení učebnic*. Brno: Paido - edice pedagogické literatury, 2007. Pedagogický výzkum v teorii a praxi, sv. 7. ISBN 978-80-7315-148-5.
39. MIKŠÍK, Oldřich. *Psychologická charakteristika osobnosti*. 2. přeprac. vyd. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1304-8.
40. MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Výchova k manželství a k odpovědnému rodičovství*. Praha: MPSV, 1986.
41. MITLÖHNER, Miroslav. *Erotika a paragrafy*. Vyd. 1. Praha: Grada, 1999. ISBN 80-7169-691-9.
42. MOVSESIAN, Shushann. *Dospívání dívek*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-213-3.
43. NEUBAUER, Karel, KALIBA, Martin (eds.). *Komunikace a handicap: sborník textů z mezinárodní vědecké konference : 6.-7.9.2011, Hradec Králové*. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2012., příspěvek doc. PhDr. Tibora Vojtka, Ph. D., str. 93 – 95, ISBN 978-80-7435-161-7.

44. OAKLEY, Ann. *Pohlaví, gender a společnost*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-403-6.
45. *Občanská výchova pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*. 2. upr. a dopl. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002. ISBN 80-7182-137-3.
46. *Občanská nauka: 6.-9. ročník*. 4. vyd. Praha: SPN, 1978. Učební osnovy základní devítileté školy
47. *Občanská nauka 6.-9. ročník*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1973. Učební osnovy základní devítileté školy
48. ONDREJKOVIČ, Peter. *Kriminológia pre sociológov, sociálnych pracovníkov a sociálnych pedagógov*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2011. ISBN 978-80-558-0042-4.
49. PÁNA, Lubomír, SOMR, Miroslav. *Metodologie a metody výzkumu*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2007. ISBN 978-80-86708-52-2.
50. PLAISTED, Caroline. *Bude ze mě slečna*. Praha: Albatros, 2012. ISBN 978-80-00-02941-2.
51. PONDĚLÍČKOVÁ-MAŠLOVÁ, Jaroslava. *Mladá dívka a sex*. 2. vyd. Praha: Avicenum, 1972.
52. PONDĚLÍČKOVÁ-MAŠLOVÁ, Jaroslava. *Když dívka dospívá*. 3. vyd. Praha: Avicenum, 1983.
53. PONDĚLÍČKOVÁ-MAŠLOVÁ, Jaroslava. *O sexuální výchově bez rozpaků*. Praha: Avicenum, 1973.
54. PRÁŠILOVÁ, Olga. *Občanská nauka v 9. ročníku ZDŠ: metodická stat'*. 1. vyd. Praha: SPN, 1973. Metodické příručky
55. Průcha, J., Walterová, E., Mareš, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál. 2003. ISBN 80-7178-772-8.

56. PRŮCHA, Jan. *Učebnice: teorie a analýzy edukačního média: příručka pro studenty, učitele, autory učebnic a výzkumné pracovníky*. Brno: Paido, 1998,. ISBN 80-85931-49-4.
57. RABOCH, Jan. *Očima sexuologa*. Vyd. 2. Praha: Avicenum, 1988. Problémy sexuální výchovy, s. 223 – 226; Sexualita dítěte, s. 18 – 24; Sexualita před obdobím dospívání a v pubertě, s. 25 – 34.
58. ROZINAJOVÁ, Helena. *Etika heterosexuálních vztahov (pre mládež)*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1989.
59. SCHNEIDER, Sylvia. *Co by měli kluci vědět o lásce*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-499-0
60. SCHULZ, Winfried, REIFOVÁ, Irena. *Analýza obsahu mediálních sdělení*. 2., přeprac. vyd. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0827-8.
61. SLOUKA, Tomáš. *Občanská nauka pro 6. ročník*. 3. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976.
62. STOPPARD, Miriam. *Zdravá dívka*. Vyd. 1. Praha: Ikar, 1999. ISBN 80-7202-611-9.
63. STRMEŇOVÁ, Jiřina. *Na prahu dospelosti*. 1. vyd. Bratislava: Mladé letá, 1976.
64. SYŘIŠŤOVÁ, Eva. *Normalita osobnosti*. Praha: Avicenum, 1972.
65. ŠANDEROVÁ, Jadwiga. *Jak číst a psát odborný text ve společenských vědách: několik zásad pro začátečníky*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2005. ISBN 80-86429-40-7.
66. ŠTECH, Karel. *O pohlavní výchově*. Praha: G. Voleský, 1920.
67. ŠTĚRBOVÁ, Dana. *Sexualita osob s mentálním postižením*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007. ISBN 978-80-244-1689-2.

68. ŠULOVÁ, Lenka, FAIT, Tomáš, WEISS, Petr. *Výchova k sexuálně reprodukčnímu zdraví*. Praha: Maxdorf, 2011. Kapitola 10., s. 147 - 154. ISBN 978-80-7345-238-4.
69. ŠULOVÁ, Lenka. *Jak učit výchovu k manželství a rodičovství?*. 1. vyd. Praha: Grada, 1995. ISBN 80-7169-218-2.
70. TRČA, Stanislav. *Metodika moderní antikoncepce*. Praha: Ústav zdravotní výchovy, 1972. Metodika zdravotní výchovy
71. *Učební osnovy základní školy: občanská nauka 6.-8. ročník*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987.
72. *Učební osnovy základní školy: občanská nauka 6.-8. ročník*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980.
73. *Učební osnovy základní školy: tělesná a sportovní výchova 5.-8. ročník; zájmová tělesná výchova (nepovinný předmět) 5.-8. ročník; zdravotní tělesná výchova 5.-8. ročník*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989.
74. UZEL, Radim. *Sex – odhalené tabu*. Praha: 1992. Grafoprint. ISBN: 80-900596-4-3.
75. UZEL, Radim. *Sexuální výchova*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. ISBN 80-86991-69-5.
76. VÁTSJÁJANA, Mallanága. *Kámasútra*. 3. vyd. Bratislava: Spektrum, 1991. ISBN 80-218-0040-2.
77. VOJTKO, Tibor. *Ideologie jako kurikulární problém slabikářů a čítanek pro zvláštní školu vydaných v mezidobí let 1960 až 1983*. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2012., kapitola II., III., ISBN 978-80-7435-179-2.
78. VOJTKO, Tibor (ed.). *Speciální pedagogika: teorie a praxe oboru v 21. století : příspěvky ke 100. výročí I. sjezdu pro péči o slabomyslné a školství pomocné v Praze 1909*. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2011., str. 248 – 256, ISBN 978-80-7435-132-7.

79. WEBER, Uta. *Co všechno chtějí holky vědět: vše o nejnapínavějším období života*. 1. české vyd. Praha: Svojtka & Co., 2012, 191 s. ISBN 978-80-256-0814-.
80. WEIL, Pierre, LELOUP, Jean-Yves, CREMA, Roberto. *Normóza: patologie normálnosti*. Vyd. 1. Přeložil Marie Havlíková. Praha: Triton, 2009. Str. 24-28 ISBN 978-80-7387-203-8.
81. WEISS, Petr. *Sexuální deviace: klasifikace, diagnostika, léčba*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-634-9.

SEZNAM POUŽITÝCH ELEKTRONICKÝCH ZDROJŮ

1. JEDLIČKA, Jaroslav. *Počátky nemoci AIDS*. In: Národní program prevence proti AIDS v České republice. 2013. Dostupné online: <http://www.aids-hiv.cz/html/pocatky.html> [cit. 2016-11-10].
2. MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY. *Doporučení MŠMT k realizaci sexuální výchovy v základních školách*. In: MŠMT: 2010. Dostupné online: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/doporučení-msmt-k-realizaci-sexualni-vychovy-v-zakladnich>. [cit. 2016-11-10].
3. MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY. *Desatero MŠMT k sexuální výchově*. In: MŠMT: 2011. Dostupné online: <http://www.msmt.cz/ministerstvo/novinar/desatero-msmt-k-sexualni-vychove> [cit. 2016-11-10].
4. MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY. *Standard základního vzdělávání, čj. 20819/95-26, ze dne 22. 8. 1995 (zveřejněn ve Věstníku MŠMT sešit 9/1995)*. In: MŠMT: 1995. Dostupné online: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/standard-zakladniho-vzdelavani-cj-20819-95-26-ze-dne-22-8-1995-zverejnen-ve-vestniku-msmt-sesit-9-1995>. [cit. 2016-11-10].
5. MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY. *Upravený Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání platný od 1. 9. 2013*. In: MŠMT: 2013. Dostupné online: www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/upraveny-ramcovy-vzdelavaci-program-pro-zakladni-vzdelavani [cit. 2016-11-10].
6. POSLANECKÁ SNĚMOVNA PARLAMENTU ČESKÉ REPUBLIKY. *Zákon č. 150/1948 Sb. Ústavní zákon*. In: Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky: 1948. Dostupné online: www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=150&r=1948 [cit. 2016-11-10].

7. POSLANECKÁ SNĚMOVNA PARLAMENTU ČESKÉ REPUBLIKY. *Zákon č. 186/1960 Sb. Zákon o soustavě výchovy a vzdělávání (školský zákon)*. In: Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky: 1960. Dostupné online: www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=186&r=1960 [cit. 2016-11-10].
8. STÁTNÍ ZDRAVOTNÍ ÚSTAV. *Tisková zpráva Národní referenční laboratoře pro AIDS .Trendy vývoje a výskyt HIV/AIDS v ČR v roce 2011*. In: SZÚ. 2012. Dostupné online: <http://www.aids-hiv.cz/html/udajevCR.html> [cit. 2016-11-10].
9. WHO REGIONAL OFFICE FOR EUROPE.. [ET AL.]. *Standards for sexuality education in Europe: a framework for policy makers, educational and health authorities and specialists*. In: Cologne: Federal Centre for Health Education, BZgA, 2010. ISBN 9783937707822. Dostupné online: www.sexuologickaspolecnost.cz [cit. 2016-11-10].